

România și minoritățile — zece ani după...

În zilele de 16-17 decembrie 2000 a avut loc la Cluj cel de-al VIII-lea Forum Intercultural organizat de Centrul Intercultural al Ligii Pro Europa, dedicat unei retrospective a situației minorităților naționale din România și a relațiilor minorităților cu majoritatea. Au participat reprezentanți ai uniunilor minorităților naționale, ai instituțiilor statului, ai autorităților locale, ai unor organizații neguvernamentale, analiști politici, oameni de presă, studenți etc., printre care: *Gabriel Andreescu (Comitetul Helsinki)*, *Sevghin Omer (Asociația pentru promovarea identității tătarilor)*, *Vasile Burtea și Mariana Bornescu (Alianța pentru Unitatea Romilor)*, *Feodor Chirilă (Comunitatea Rușilor-Lipoveni din România)*, *Berdj Așgian (Uniunea Armenilor din România)*, *Paul Philippi (Forumul Democrat al Germanilor)*, *Miklós Bakk (Krónika, Provincia)*, *Sándor Kerekes (Consiliul Județean Cluj)*, *Sándor Balázs (UBB)*, *Hannelore Baier (Fundația Friedrich Ebert)*, *Petra Haumersen (Fundația Heinrich Böll)*, *Eugen Bilibók și Szilvia Róka (Asociația Maghiarilor Ceangăi din Moldova)*, *Andrei Roth (UBB)*, *Levente Salat (CRDE)*, *Emőd Farkas (USAID)*, *Mihai Radan (Uniunea Croaților din România)*, *Mircea Toma (Agenția de Monitorizare a Presei)*, *Péter Bányai (Civitas)*, *Alexandra Jivan (Institutul Intercultural Timișoara)*, *Dan Pavel (PER)*, *Marius Cosmeanu (Provincia) etc.* Din partea organizatorilor, au participat Laura Ardelean și István Haller, lucrările fiind conduse de Elek Szokoly.

Elek Szokoly: Al optulea Forum Intercultural organizat de Centrul Intercultural al Ligii Pro Europa, chiar la solicitarea unor reprezentanți ai uniunilor minorităților — care ne reproșaseră recent că în ultimul timp nu am mai organizat astfel de forumuri care dobândiseră o permanență și o notorietate —, l-am dedicat unei retrospective și unui bilanț. Bilanțul, după un deceniu, ni se pare cu atât mai justificat cu cât nu puține sînt vocile care afirmă că, în acești ani iroșiți ai tranziției

noastre fără de sfârșit, una dintre puținele realizări ale guvernanților noștri de diferite coloraturi a fost tocmai rezolvarea problemei naționale. Așa să fie?

N-ar trebui să încep, probabil, cu exprimarea unor regrete, pentru faptul că, tocmai astăzi, de Ziua Minorităților — zi consacrată de Guvernul României, la inițiativa copreședintei Ligii, Smaranda Enache, cu prilejul celui de al șaselea Forum Intercultural de la Tîrgu-Mureș —, tocmai unul dintre invitații noștri de seamă, și anume Departamentul pentru Minoritățile Naționale, în deplină cunoștință de cauză deci, a organizat în paralel o altă manifestare dedicată tocmai acestei zile, tot la Cluj. Este departe de noi gândul de a considera organizarea acestei manifestări concurente drept obstrucționare voită a Forumului nostru. Ea face parte, probabil, doar din șirul bîlbîielilor acestui guvern, pe merit sancționat, se pare, recent, de electoratul românesc, nu atît prin votul exprimat, cît mai ales prin absentism. Noi sperăm că acest mesaj va ajunge la urechile domniilor lor, și în zilele următoare ne vor onora cu prezența într-o dezbateră cît se poate de autentică și profundă, lipsită de festivism, pentru că acesta este scopul propus al acestui Forum.

Deși titlul propus, „*România și minoritățile — un deceniu după*”, s-ar putea crede că se referă doar la cei zece ani, chiar unsprezece, care au trecut de la schimbare, trebuie să mărturisesc că inițial propusesem un titlu care a devenit ulterior și emisiune de televiziune, „*România încotro?*”. Pentru că, de fapt, despre asta este vorba: *încotro România?* după acești 11 ani într-o tranziție foarte dificilă, foarte complexă, foarte contradictorie, iar acum, la scurt timp după aceste alegeri „epocale”, cu care intrăm în mileniul trei, va trebui să ne punem capul la bătaie să vedem încotro ne îndreptăm și în acest domeniu specific al relației dintre majoritate și minorități, minorități și majoritate.

Mă bucur că alături de personalitățile prezente avem și atîția tineri studenți, ei fiind generația care vine, căroră sperăm că le vom putea preda ștăfeta, în mîini bune.

Tot ca în introducere, doresc să vă informez că invitațiile au fost adresate tuturor uniunilor minorităților naționale, respectiv toate uniunile minorităților au primit și cîte un chestionar cu o serie de întrebări referitoare tocmai la problematica propusă în titlu. Rezultatele analizei acestor chestionare vă vor fi prezentate de colega mea, sociologul Laura Ardelean, probabil, însoțite și de un mic comentariu, urmînd ca apoi să aflăm și opinia dvs. despre bilanțul acestor ani de tranziție.

Laura Ardelean: Într-un articol de bilanț referitor la politicile publice față de minorități, publicat în *Sfera politicii* acum doi ani, un „fin” analist politic remarcă în finalul analizei sale că este sătul de atîtea seminarii, colocvii și mese rotunde și că ar vrea să vadă la un moment dat la ce au folosit și ce schimbări reale au adus aceste mese rotunde în politicile față de minorități. Nu doresc să comentez respectiva afirmație, mai ales că Liga Pro Europa era citată ca o excepție

remarcabilă, care a fost un real suport în favoarea minorităților naționale, dar recunosc că ne-am pus această întrebare atunci când ne-am hotărît să expediem chestionarele uniunilor minorităților naționale, pentru a vedea cum evaluează ei înșiși ceea ce s-a făcut pentru minoritățile naționale și cu minoritățile naționale. Vreau să precizez că am expediat aceste chestionare uniunilor minorităților reprezentate în Consiliul Minorităților Naționale.

Din păcate, deși am încercat și am insistat să recuperăm aceste chestionare completate, din varii motive (lipsă de timp, considerarea chestionarului prea dificil, sau chiar pseudo-implicarea politică a răspunsurilor la aceste întrebări), mai multe minorități au omis să returneze chestionarul, în ciuda insistențelor noastre. Ca urmare, analiza pe care am să o prezint acum este una parțială și trunchiată, dar aduce totuși în atenție câteva probleme și disfuncționalități pe care multe dintre uniunile minorităților naționale le semnaleză.

Am să vă prezint rezultatele mai interesante sau mai relevante din aceste chestionare.

Un prim set de întrebări din chestionar viza părerea uniunilor minorităților naționale referitoare la legislația specială pentru minorități adoptată de aceste trei parlamente care s-au succedat pînă în momentul completării chestionarului. Uniunile minorităților naționale consideră, în proporție de 50%, că legislația pentru minorități nu este suficientă, ea acoperă necesarul doar al unora dintre minorități și nu a tuturor minorităților, cu excepția reprezentanților comunității rușilor-lipoveni, care consideră că legislația adoptată acoperă întregul necesar al minorităților naționale. Răspunsurile sînt mult mai unitare în ceea ce privește modul în care această legislație își găsește aplicabilitatea practică, 66% dintre uniunile respondente consideră că aplicarea acestei legislații nu acoperă necesarul uniunilor minorităților naționale. Dintre legile pe care ele le-au enumerat ca fiind relevante și avînd efecte benefice pentru activitatea lor și pentru ele în calitate de comunitate minoritară, enumerăm: Constituția, Legea fondului funciar plus Legea Lupu, Legea funcționarului public, Ordonanța pentru interzicerea discriminării, Decretul de funcționare a Consiliului Minorităților Naționale, Legea de ratificare a Tratatului româno-german și Legea 39 din 1990 referitoare la persoanele deportate. Printre efectele benefice pe care minoritățile consideră că aceste legi, enumerate mai sus, le-au avut, se numără lărgirea învățămîntului în limba maternă, folosirea limbii materne în administrația publică, ca suport în păstrarea identității și suport pentru participarea la viața publică, sau chiar posibilitatea de a contribui la luarea deciziilor care privesc direct minoritățile.

Mult mai unitare sînt răspunsurile în ceea ce privește legislația care este necesar să fie adoptată în continuare și care să servească interesul comunităților minoritare. Aici, uniunile minorităților naționale exprimă atît nevoia creării de legi noi cît și amendarea unor legi care există și care prin modul în care sînt formulate aduc prejudicii comunităților minoritare. Toate minoritățile respondente

au așezat într-o primă poziție necesitatea existenței unei legi a minorităților naționale și imediat după aceea necesitatea unei legi a cultelor. De un real interes pentru dînșii ar fi ca noul Parlament să adopte și legea retrocedării imobilelor bisericești care au aparținut comunităților locale, precum și legea autonomiei locale. Dintre legile care ar trebui să fie amendate, și cît mai repede cu putință, este legea electorală. Aici, uniunile minorităților naționale au păreri diferite. Există uniuni și comunități minoritare care doresc amendarea legii electorale în sensul scoaterii pragului electoral minim obligatoriu pentru minorități în cazul alegerilor locale, fiindcă ultimele alegeri au dovedit că dînșii au pierdut o mulțime de reprezentanți în consiliul local tocmai din această cauză, dar există și alte direcții de amendare a legii. De exemplu, Comunitatea Italianilor din România dorește ca legea să fie modificată în sensul admiterii participării în cursa electorală a persoanelor cu dublă cetățenie, precum și al admiterii participării la alegeri doar a persoanelor care pot dovedi că reprezintă etnia respectivă.

De altfel, această lege electorală apare foarte des pomenită și la efectele negative ale legislației referitoare la comunitățile lingvistice, mai ales coroborată cu noua lege a organizațiilor și fundațiilor și, poate exagerînd puțin, am să vă prezint un exemplu teoretic despre ce se poate face utilizînd într-un mod nu tocmai pozitiv aceste două legi. Să spunem că peste trei ani, împreună cu colegul meu István Haller și cu încă un prieten, vom alcătui o asociație pe care am putea să o numim Asociația Culturală a Moltonezilor din România și să prevedem în statut că scopul înființării sale este acela de a reprezenta comunitatea moltoneză și de a-i apăra interesele. Acest demers financiar n-ar costa mai mult decît salariul lunar fiind vorba de o asociație, iar la următoarele alegeri putem cu ușurință să ne înscriem în cursa electorală. Avînd în vedere faptul că István Haller are o reputație bună și este foarte bine cunoscut în unele comunități, eu cred că nu ar fi o utopie ca peste 4 ani să poată să intre în Parlament în grupul parlamentar al minorităților. Nu este un efect negativ faptul că István Haller ar putea fi parlamentar peste 4 ani. Aspectul negativ este că, cu puțină imaginație, absolut orice persoană, care poate depune un minim efort financiar, poate chiar să cumpere un număr de voturi, poate să reprezinte minoritățile din România chiar dacă nu este membru al unei comunități minoritare.

Una dintre dorințele minorităților naționale ar fi ca viitorul Parlament să facă efortul de a ratifica noi acte legislative internaționale la care România încă nu este parte și a fost precizată în special Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare. Se cere din nou amendarea sau modificarea legii bugetelor locale.

O altă serie de întrebări viza legislația internațională ratificată pînă în prezent de România, pe care uniunile minorităților naționale o consideră insuficientă în proporție de 33% sau că acoperă necesarul doar al unor minorități, în proporție de 16%. Aplicarea practică a legislației internaționale ratificate este considerată de către uniunile minorităților naționale încă deficitară și, ca urmare, nu acoperă nevoile acestora.

Un alt set de întrebări viza contribuția pe care diferitele minorități au avut-o în adoptarea acestei legislații, iar plaja de răspunsuri merge de la a fi inițiatori ai unei legi anume, cazul UDMR-ului pentru ordonanța privind discriminarea, sau al uniunii albanezilor privind decretul de înființare a Consiliului Minorităților Naționale, pînă la situația de a nu cunoaște încă legea respectivă, cum este cazul cu comunitatea italienilor.

Un alt set de întrebări viza relația uniunilor minorităților și a comunităților minoritare cu partidele politice și în special modul în care acestea se regăsesc în platformele și programele partidelor politice. Spre surprinderea mea, cele mai multe dintre minoritățile respondente nu cunosc platformele politice ale nici unui partid, și din acest motiv nu pot să spună dacă își regăsesc acolo nevoile sau dacă se revăd într-un anumit fel. Cele trei minorități care au răspuns că și cunosc aceste programe politice consideră ca partide care corespund parțial cu așteptările organizației: PNȚCD-ul, PNL-ul sau PD-ul, partide care nu corespund așteptărilor comunităților minoritare: ApR-ul și UFD-ul, iar partide ale căror programe sînt contrare așteptărilor organizațiilor minorităților naționale: PRM-ul, PUNR-ul. Nici o minoritate dintre cele care ne-au returnat chestionarul nu a fost consultată niciodată de nici un partid politic în elaborarea unui program politic, a unei platforme noi sau chiar a unui program pentru alegeri.

De altfel, nici uniunile minorităților naționale nu se grăbesc să încheie alianțe cu partidele politice, acestea sînt considerate riscante sau contravenind caracterului apolitic al organizației. Singura excepție o face UDMR-ul care, ca partid de guvernămînt, a fost nevoită să încheie alianțe politice.

Partidele politice, în prezent, din punctul de vedere al minorităților, nu se preocupă de problema comunităților minoritare. Pe o scară de la 1 (cel mai puțin) la 5 (cea mai înaltă), partidele politice au obținut un punctaj de 1,5, iar în ceea ce privește gradul în care aceste partide ar trebui să se ocupe sau să acorde importanță problemelor minorităților naționale, părerea uniunilor minorităților naționale este că acest interes ar trebuie să fie unul mediu. Deci să nu fie principala lor preocupare, dar nu să nu-și găsească nici un loc în agenda lor politică.

Am încercat să aflăm care este părerea uniunilor minorităților naționale referitoare la sondajele de opinie și în special dacă le utilizează în construirea strategiilor sau programelor lor. Constatarea este că se bucură de încredere sondajele realizate de organizații neguvernamentale. Uniunile minoritare, din motive mai mult financiare, nu-și permit să contracteze propriile sondaje și nu acordă încredere sondajelor apărute în mass-media sau celor comandate de partide politice.

Un alt capitol viza și relația cu mass-media. Pentru diseminarea activităților și a principiilor lor, uniunile minorităților apelează la toate sursele media atît naționale, publice sau private, cît și locale. Imaginea minorităților reflectată în media este considerată de uniunile minorităților naționale ca fiind corectă în emisiunile proprii

ale minorităților, fie la televiziune, fie la radio; parțial corectă, în ziarele locale, incorect reflectată în ziarele naționale și cu un vădit caracter împotriva minorităților la posturile naționale private, sau se mai precizează că nu se regăsesc deloc în cadrul emisiunilor postului național public de televiziune, excepție făcând emisiunile speciale. Cu o excepție, și aceasta este a Forumului Democrat al Germanilor din România, toate uniunile minorităților respondente consideră că imaginea reflectată are mai degrabă un caracter negativ și întotdeauna mass-media accentuează pe aspectele negative pe care le găsesc în respectiva comunitate minoritară. Fie că sînt sociale, fie că este vorba despre întîmplări infracționale minore, acestea sînt principalele știri în care apar reprezentanți ai minorităților.

Pentru îmbunătățirea strategiei de comunicare a mesajului, minoritățile fac apel la orice mijloc de atragere a surselor media, de la conferințe de presă la trimiterea de comunicate, sau chiar trimiterea de articole redactate, invitarea mass-media la toate manifestările organizate. Nici o uniune a minorităților naționale nu-și permite să se folosească de presa plătită sau de publicitatea plătită în sursele media.

O altă serie de întrebări din chestionar viza strategiile de viitor. Poate că între timp acestea s-au schimbat — chestionarele fiind returnate și completate în cea mai mare parte înainte de alegerile din acest an —, dar cele mai importante strategii sau obiectivele uniunilor minorităților naționale vizează domeniul legislativ în care dînșii doresc să întreprindă diverse activități sau, prin diverse mijloace, doresc să reușească să obțină cît mai degrabă o lege a minorităților, o lege a retrocedării bunurilor, să se modifice legea electorală, sau chiar, de exemplu, legi foarte specifice, cum este legea pentru salvarea Deltei Dunării.

Nici în viitor, uniunile minorităților naționale nu doresc să-și lărgască colaborarea cu partidele politice, nici chiar cu partidele politice considerate democratice de către dînșii, cu cîteva excepții. Ei doresc de la partide doar suport în modificarea legislației. Nu doresc programe comune, nu doresc să se implice în activități comune, doresc doar să fie ajutați ca această legislație să existe.

Strategia relației cu mass-media prevede o mai mare deschidere din partea uniunii minorităților naționale cu insistență asupra obiectivității. Toate minoritățile respondente doresc ca, pe viitor, să aibă o colaborare mult mai bună și mai dinamică cu celelalte uniuni ale minorităților naționale și chiar o solidaritate în fața problemelor comune. Domeniile prioritare sînt considerate educația în limba maternă, participarea directă în administrația publică locală, locuri în Parlament, funcții în poliție, emisiuni de radio proprii, emisiuni TV proprii și autonomie locală.

Ultimul set de întrebări din chestionar se referea la așteptările uniunilor minorităților naționale față de Liga Pro Europa. Uniunile minorităților naționale respondente așteaptă de la Liga Pro Europa consolidarea imaginii reale a minorităților naționale, dezamorsarea propagandei național-șovine, sprijin în învățămînt, susținerea în continuare a cauzei drepturilor omului și a dreptului

minorităților naționale de a-și păstra identitatea specifică, acțiuni de informare, sprijin material și continuarea activității de editare de publicații. Toate aceste așteptări sînt, într-un fel, un vot de încredere pe care uniunile minorităților naționale l-au acordat organizației noastre.

Nu știu dacă vom reuși să facem tot ceea ce dînșii au cerut. Tot ce pot eu să sper este că o să încercăm să nu-i dezamăgim.

Berdj Așgian: A fost foarte bine că ați făcut această prezentare, realmente ea ne arată, de fapt, care este raportul care există între Liga Pro Europa, pe de o parte, și reprezentanții minorităților, pe de altă parte, și, de asemenea, relația care există între majoritate și minorități.

Este foarte clar faptul că nu se poate spune că nu s-a făcut nimic în ceea ce privește minoritățile. S-au făcut totuși și lucruri foarte importante, cum ar fi, de exemplu, reprezentarea minorităților naționale în Parlament. E un lucru foarte important să avem fiecare minoritate națională reprezentare în Parlament. Pe baza suporturilor financiare ale Departamentului pentru Minoritățile Naționale, s-au putut edita ziare în limbile minorităților naționale. Chiar înființarea DpMN cred că este o realizare foarte importantă. Ca și modalitatea aceasta de a se face legislație pentru minorități. Chiar dacă ea nu a fost satisfăcătoare pentru toate minoritățile, dar însuși faptul că există această legislație, fără îndoială că acest lucru reprezintă un câștig foarte important față de ceea ce era înainte de 1989. Ar mai fi și multe altele pe care am putea să le adăugăm. Dar eu zic să nu ne îmbătăm prea mult de bucuria celor înfăptuite, ci să ne gîndim mai ales la ce ar trebui să se facă în această privință pentru ca viața și existența entităților minoritare din această țară să se dezvolte în mod corespunzător. Pentru că eu nu cred că este bine ca într-o țară în care trăiesc atîtea minorități — sînt 18 minorități naționale; unele sînt mai numeroase, altele sînt mai puțin numeroase —, să se procedeze la categorisirea minorităților după numărul persoanelor pe care le conțin. Important este că aceste minorități există și că ele se manifestă ca atare. Sigur că, pentru unele minorități, sînt lucruri care ar trebui făcute mai intens, ar trebui să se lucreze mai mult pentru unele minorități decît pentru altele. Dar asta depinde de condițiile social-istorice în care fiecare minoritate trăiește. Trebuie să se țină, fără îndoială, seama de faptul că unele minorități naționale trebuiesc ajutate într-o măsură mai mare decît altele. Pentru că există minorități care numără cîteva mii de persoane, dar care au un procentaj foarte mare de oameni valoroși. Sau dimpotrivă. Alte situații, pe care fiecare dintre noi, cei care am participat de atîtea ori mai ales la forumurile organizate de Liga Pro Europa, le cunoaștem foarte bine și nu are nici un rost să ne extindem acuma asupra lor.

Spuneam deci că ar fi foarte important ca noi să ne gîndim la ce trebuie făcut acum și în continuare, și să nu ne jucăm doar cu vorbele. Să stabilim niște lucruri precise și concrete pentru care Departamentul (și eventual Ministerul Minorităților, dacă se va înființa așa ceva) să știe precis ceea ce are de făcut în continuare.

Elek Szokoly: Doresc să precizez că unul dintre scopurile urmărite de forumurile noastre interculturale, subliniate de înșiși reprezentanții uniunilor minorităților — mai ales că perioada începuturilor Centrului Intercultural, anii '92-'93, era mult mai critică decât cea actuală —, era instituționalizarea unei alternative de dezbatere pentru comunitățile minoritare față de formele oficiale. Forumurile interculturale urmăreau deci să ofere o alternativă informală la structurile oficiale ale sistemului guvernamental. Desigur, de atunci multe lucruri s-au schimbat. Am avut și o altă guvernare în ultimii patru ani. și în această perioadă, poate mai puțin sub presiunea exterioară și mai mult din dorință proprie, s-a încercat chiar satisfacerea cerințelor legitime ale minorităților. Este indiscutabil faptul că în acești 10-11 ani s-au realizat lucruri importante, că am trecut printr-o evoluție semnificativă — am fi ultimii care am pune sub semnul îndoielii acest lucru — și în privința drepturilor și a situației minorităților în general. În același timp, aceste realizări trebuie să le comparăm și cu așteptările și posibilitățile care au existat în realitate, și care au fost sau nu exploatate. Majoritatea preopinienților consideră că ele nu au fost exploatate nici pe departe pe cât s-ar fi putut, înfăptuirea lor fiind frânată tocmai de cei care se acoperă cu așa-zisele standarde europene. În legătură cu observația dvs., nu am intrat în aceste detalii, fiindcă între așteptările, nevoile diferitelor comunități minoritare există diferențe semnificative. Pentru că ați pomenit de număr: Sigur, nu acesta trebuie să fie criteriul decisiv, dar și numărul, ca și o serie de alte caracteristici, cum ar fi specificul istoric al dezvoltării fiecărei comunități, sînt importante și creează deosebiri în privința nevoilor reale ale comunității. Probabil că, dacă am compara revendicările, prioritățile fiecărei comunități minoritare, am putea descoperi diferențe importante între acestea. și este normal să fie așa. Pentru o comunitate de un milion, două milioane, trei milioane de suflete, față de alta, care numără doar cîteva mii, și dimensiunea poate juca un rol în privința obiectivelor și priorităților. Dar nu poate constitui singurul criteriu decisiv. De exemplu, unele comunități sînt mulțumite dacă își pot învăța și limba maternă în școală, barem facultativ, unora refuzîndu-li-se și acest minim drept, altele se mulțumesc să învețe în școală în limba lor maternă, la nivel primar sau mediu, pe cînd altele au pretenția, avînd desigur și capacitatea, să învețe în limba lor maternă la toate nivelele, de la grădiniță la facultate. Poate că ar fi util ca în aceste două zile să încercăm să discutăm și aceste aspecte ale specificității unor categorii de comunități care s-ar distinge sub diferite aspecte.

Feodor Chirilă: Ca unul care am participat la primul simpozion de la Tîrgu-Mureș, cînd într-adevăr ni s-a creat posibilitatea să discutăm și aspectul interculturalității, cu avizul special al tuturor minorităților existente în România, vreau să menționez că Liga Pro Europa a adus o contribuție substanțială la clarificarea multor probleme, atît legislative cît și în ceea ce privește interesele minorităților din România.

Făcînd un bilanț — iată, au trecut zece ani —, eu, ca unul care am participat direct la elaborarea legii electorale, făcînd parte din CPUN, îmi dau seama că aceasta a fost printre primele legi care ne-au permis nouă, reprezentanților minorităților, să fim auziți și, în același timp, să fim aliniați în drepturi la comunitatea majoritară. Legea electorală mi s-a părut atunci că a fost foarte bună și, iată, și după trei legislaturi — mai ales cu referire la minoritățile naționale —, prevederile sînt destul de bune, cred eu. Susțin ideea doamnei Ardelean, că ar trebui ca și această lege să fie revizuită, existînd discuții în acest sens și în intenția viitorului parlament. E bine să se definească în mod clar ce este o minoritate etnică/națională. Nu poate să fie o minoritate un grup, o asociație oarecare. Trebuie creată, totuși, o anumită limită, precum și prevederi restrictive. Nu orice cetățean poate să reprezinte o minoritate, ci doar acel cetățean care într-adevăr face parte din această minoritate. și nu numai ca membru înscris, ci acela care, practic, este etnic din tată-n fiu și așa mai departe. Sigur că da, există situații, cum ar fi cea a comunității albaneze și a altora, unde sînt probleme din astea. Multe lucruri care ar fi trebuit să fie concretizate și prin lege.

Comunitatea rușilor-lipoveni a specificat într-adevăr în chestionarul care ni s-a oferit să-l completăm că, în mare, legislația existentă acoperă spectrul specific al minorităților. Sigur, asta nu înseamnă că toate legile care au apărut ne satisfac 100%. Amendarea legilor este posibilă și necesară pentru că, de multe ori, o lege poate să fie foarte bună dar viața sugerează amendarea ei, corelarea ei cu alte legi și, în același timp, modificarea, lărgirea sau chiar și schimbarea ei.

În ceea ce privește colaborarea minorităților cu partidele politice, este o chestiune care ar trebui să fie discutată și puțin aparte. Poate nu ar fi fost rău să se realizeze o discuție, poate și cu ajutorul Ligii Pro Europa, chiar cu reprezentanții partidelor. Eu personal am studiat statutele tuturor partidelor importante din România. În statutele lor există și o prevedere cu privire la minoritățile naționale. Formulările sînt foarte frumoase, dar, din păcate, cu mici excepții, ele au rămas încă din '90 pe hîrtie. Partidele politice își aduc aminte de minoritățile naționale doar în campaniile electorale. Atunci sîntem frați de nedespărțit, și chiar sîntem, și ne bucurăm vremelnic de sprijin concret pentru a ne satisface doleanțele și cerințele de moment. În momentul în care a trecut campania electorală, lucrurile revin parcă la „normal”. Dar această normalitate nu prea ne convine nouă, pentru că promisiunile rămîn de multe ori pe hîrtie, iar noi, minoritățile, încercăm, și prin Consiliul Minorităților, și prin alte foruri, și ne zbatem pentru a păstra ceea ce practic ni s-a oferit sau pentru a obține ceea ce de drept era al nostru în trecut și nu ni se rezolvă pe moment.

O altă problemă pe care aș atinge-o — și foarte bine s-a subliniat aici — e mass-media. Se pare că popularizarea minorităților — poate termenul este prea festiv —, prezentarea lor cît de cît obiectivă, ar fi trebuit să stea în obiectivul

tuturor factorilor, nu numai a posturilor de radio sau TV, de stat sau particulare. Aici mie mi se pare că depinde și de noi, minoritățile naționale, ce fel de materiale prezentăm, sau dacă le prezentăm noi, ori doar oferim materialul informativ respectiv. Vă dau un exemplu în ceea ce privește minoritatea noastră. Noi colaborăm foarte bine, așa zice, cu toate posturile, și radio național și TV, dar și cu posturile private din județe. Am constatat că, de exemplu, în județul Suceava, unde n-am fost direct contactați, informațiile au fost prezentate eronat. Sigur că da, ne-au fost prezentate scuze, că n-au găsit un reprezentant care să ofere informațiile respective din partea comunității. Dar în momentul în care nu găsim sursa corectă de informare mai bine să nu prezentăm altă variantă. Să avem răbdare, să așteptăm, să putem prezenta doar ceea ce este într-adevăr obiectiv, concret și real. De ce? Pentru că orice informație cu privire la o minoritate sau alta, care nu este corectă, conduce la situații neplăcute, creează chiar și conflicte, de multe ori.

Sándor Kerekes: Din sondaj a rezultat că două segmente importante ale societății nu pot fi acuzate de atitudine prominoritară și aceste două segmente ar fi partidele politice și mass-media, în special cele particulare, cu aria de cuprindere a întregii țări. Aici, după părere mea, clasa politică în ansamblu are o atitudine în cel mai bun caz insensibilă față de problema minoritară, dacă nu chiar ostilă. Deci, politicienii nu realizează că minoritățile naționale dintr-o țară nu reprezintă un factor destabilizator, ci, dimpotrivă, o bogăție, o valoare, iar aici rolul organizațiilor civice, al forumurilor Pro Europa și al altora ar putea fi important în educarea, în influențarea politicienilor. Deci, ei trebuie să ajungă la convingerea că minoritățile trebuie sprijinite, apărate, iar nu eliminate. În ce privește mass-media, acolo există câțiva așa-zisi lideri de opinie care creează și promovează o atmosferă antiminoritară, iar contracararea s-ar putea face prin niște purtători de cuvânt care să ridice mânușa aruncată de aceștia. Adică, ei pot să-și debiteze părerile care se răspîndesc în țară și nu prea sînt contraziși. și în acest domeniu am putea face ceva pentru a dovedi că nu au dreptate. Așa zice că acești doi factori constituie o problemă care merită atenție.

Elek Szokoly: Este o chestiune destul de dificilă, atîta timp cît mass-media este aproape în totalitate la dispoziția acestor „lideri de opinie”. Există un monopol al spațiilor publicistice și al timpilor de emisie. Iar în privința insensibilității partidelor politice, sînt absolut de acord cu dvs. Cu toate că au fost invitați reprezentanții tuturor partidelor politice democratice și la această dezbatere, iată că absența lor nu poate fi explicată decît prin afirmațiile domnului Chirilă, și anume, că ei sînt interesați de drepturile minorităților doar în campanie electorală. Iată, au trecut alegerile, interesul lor a scăzut subit și nu ne mai onorează nici măcar cu prezența. În cadrul acestor dezbateri, politologul Dan Pavel va prezenta o analiză a relației dintre partidele politice și minoritățile naționale, respectiv, felul în care se reflectă în programul partidelor politice aspectul minoritar, așa că nu doresc să anticipez.

Vasile Burtea: Cred că materialul prezentat de doamna Laura Ardelean poate constitui o bază de discuție și de analiză suficientă pentru întregul spațiu al acestui seminar. Eu aș vrea să pornesc totuși de la tematica propusă și de la cuvântul introductiv al dlui Szokoly.

Faptul că după zece ani ne reîntîlnim, și ne reîntîlnim sub semnul unui seminar, mi-aș îngădui să spun interogativ, pentru mine înseamnă un lucru important. Fiindcă noi, în această perioadă, sau cel puțin asta a fost percepția mea asupra activității minorităților, am desfășurat o muncă — nu știu cât de bine organizată, dar oricum susținută — pentru a ne afirma în planul vieții sociale și politice. Fiecare a vrut să arate că există, fiecare a vrut să arate că nu există oricum, ci într-un anumit fel, că avem niște valori care trebuiesc cunoscute, că avem niște probleme care am vrea să fie rezolvate și așa mai departe. Din păcate, această muncă a fost în primul rînd să arătăm lumii ce însemnăm noi, și în același timp să arătăm societății, și îndeosebi societății majoritare, că de fapt sîntem mai buni decît sîntem percepuți, decît se crede, că de fapt putem fi mai de ajutor, că trebuie și putem să fim folositori, căci sîntem cetățeni ai acestei țări. Să ne fim folositori nouă și țării în care trăim. Multe nemulțumiri ne vin din afară, fără să fim coautori la crearea lor. Faptul că nu apărem în platformele partidelor, că platformele partidelor care se referă la problemele minorităților nu sînt rezultatul unei colaborări dintre o minoritate (sau mai multe) și partidul respectiv, trebuie să ne spună ceva. Adică, atitudinea paternalistă : „lasă că știm noi ce le trebuie minoritarilor, noi trebuie să-i integrăm, că sînt dezintegrați, au probleme, mai ales romii, nu-i chem ca parteneri, știu eu ce le trebuie, n-avem cu cine discuta, mulți proști, mulți îngîmfați, cu capitolul odorizare se stă de-asemena prost, om vedea ce facem cu ei...” Dar în cazul celorlalte organizații devine chiar inexplicabilă: avem armenii, care 90% sînt oameni cu studii superioare, deci 90% din forța de muncă activă a armenilor este superior calificată. Aceeași situație și la tătari și la alte etnii, sigur că sînt mai mici proporțiile, procentual poate că numărul diferă, dar ca volum, per total, se egalizează pe undeva.

Pornind de la ceea ce întreba dl. Szokoly, cam ce avem de făcut, cel puțin la o primă percepție, majoritatea dintre noi știm ce avem de făcut. Ceea ce ne-a propus tot dl. Szokoly mai înainte, să facem o listă a problemelor, a priorităților fiecărei minorități, ale fiecărei uniuni, ale fiecărei comunități, ar fi o treabă serioasă și cred că acest seminar, în gîndul lui neexprimat sau mai puțin exprimat, apare ca un memento. Ne-am zvîrcolit zece ani, am vrut să facem ceva, dar hai să ne mai uităm și în urmă. Ce-am făcut, cum am făcut și unde am ajuns? Părerea mea este că în raport cu punctul de plecare s-au făcut multe și importante lucruri. În raport cu ceea ce am dorit și ceea ce am aspirat și chiar în raport cu necesitățile, lucrurile nu stau la același nivel și posibilitățile apar ca factor explicativ. Eu cred că pentru tonusul nostru, pentru activitatea noastră viitoare, este important să percepem

semnificațiile lucrurilor care s-au făcut și, cel puțin din punctul de vedere al romilor, pe care prin intermediul unei organizații încerc să-i reprezint la această întâlnire, s-au făcut lucruri importante. Asta-i situația, faptul că unul dintre romi apare în Parlament la tribună și îi auzim glasul mai mult sau mai puțin adecvat, este un lucru important. Legea electorală este, de asemeni, un lucru important. Am auzit aici voci că ar trebui modificată. Nu știu câți dintre noi știm că anul acesta a fost modificată legea electorală în ceea ce privește minoritățile. Faptul că se poate pune aceeași listă în mai multe județe este un lucru important. Important este să știm noi cum să folosim această prevedere a legii în favoarea noastră. Cred că ceea ce trebuie să ne preocupe pe noi este nu atât ce avem de făcut, fiindcă, în general, știm, nu foarte concret, dar știm. Important este cum facem, cu cine și mai ales cu ce, nu mă refer neapărat la mijloacele financiare, la mijloacele materiale, ci mă refer la metodică, la instrumentalistică, la forme de colaborare, la lobby-ul pe care-l avem și cum îl întreținem și îl multiplicăm. Apoi, ceea ce facem. Nu mai putem lucra așa cum s-a lucrat pînă acum: apare o oportunitate, hai s-o facem. Trebuie să gîndim strategic, planificat, indiferent că ne place sau nu ne place acest cuvînt — mie unuia îmi place —, și să încercăm să lucrăm cu scopuri și obiective precise. În funcție de posibilități, unde vrem să ajungem și, nu departe de ceea ce spuneam înainte, legăturile noastre, colaborările dintre minoritari mie mi se par slabe. Nu știu dacă același lucru se poate spune despre relațiile dintre alte minorități, dar între minoritatea romă și celelalte minorități, cu excepția minorității evreiești, cu care am lucrat, legăturile sînt slabe. Probabil că s-a repetat istoria că vindeam împreună haine vechi pe Lipsani, și acum pe plan cultural, pe plan politic lucrăm mai bine decît cu celelalte minorități... Cu celelalte minorități, aproape că ne ignorăm sau sîntem ignorați. N-am avut nici un program comun, faptul că ne întîlnim în foruri interculturale, că ne întîlnim la festivalul minorităților de la Brăila și Galați, în județele Dunării de Jos, înseamnă ceva. Dar acolo este o întîlnire, nu este rodul unei colaborări. Vorbim despre diversitate, vorbim despre multiculturalism, dar de fapt multiculturalismul în cultura vestică este identic cu ceea ce înseamnă, sau trebuie să însemne, interculturalismul în cultura orientală. Studenții mei care participă la cursul de Grupuri cu risc de discriminare și oportunități egale, beneficiază de (sau sînt chinuiți cu) două prelegeri pe această temă a multiculturalismului și interculturalismului, și noi trebuie să înțelegem că ideea fundamentală pentru noi este nu denumirea conceptului, ci conținutul conceptului. Noi trebuie să mergem spre interculturalism. Or, evoluția aceasta paralelă, pe care o resimt cu tristețe, nu este de natură să creeze o realitate interculturală, ci creează niște coexistențe care intră în forma conceptului de multiculturalitate.

Aș vrea să mă leg de un lucru foarte concret în ceea ce privește necesitatea de a se adopta sau de a nu se adopta legi noi, așa cum aflăm din materialul doamnei

Ardelean. Personal consider că, în ceea ce privește minoritățile, atâta timp cât există o Convenție-cadru, atâta timp cât există un Departament pentru Protecția Minorităților Naționale, (atâta timp cât a existat un departament, la ora actuală există doar un compartiment !), o activitate în ceea ce privește minoritățile naționale la Avocatul Poporului, despre care v-am mai vorbit și cu prilejul altor întâlniri, fiindcă eu lucrez la Avocatul Poporului și v-am și invitat să vă adresați acestei instituții, e bine. Din păcate, în afară de maghiari și romi, care se adresează în mod constant la instituția Avocatului Poporului, avem intervenții și de la minoritatea germană, dar pe probleme de fond funciar și proprietate; în rest, de la alți colegi minoritari nu primesc semnale. Revenind la subiect, o nouă lege pentru minorități, personal, nu cred că este necesară. În schimb, este necesar ca, așa cum o avem, să fie aplicată sau, așa cum spun normele internaționale, să veghem la „preluarea și aplicarea cu bună credință”, asta este sintagma pe care o găsim în toate actele normative. Iar faptul că noi am adoptat Convenția-cadru privind minoritățile naționale este un pas important. S-a dat satisfacție forurilor europene, dar, la nivelul practicii noastre judiciare și la nivelul vieții noastre civice, de fapt, am adoptat un copil mort. Legea 33 din 1995 prin care se adoptă Convenția-cadru este un act de bunăvoință, dar nu este un act de bunăcredință. Nu știu cum apreciați dvs., deoarece, dacă o persoană fizică sau juridică din această țară, indiferent cine, încalcă în mod atât de flagrant această lege, spuneți-mi dvs. ce poate păți și cine îi poate aplica o sancțiune? Nimeni nu ne împiedică să adoptăm această lege introducând și un element național de bunăvoință: partea de sancțiuni.

Apropo de colaborarea dintre minorități, despre care vorbeam. La un moment dat, erau cinci proiecte de legi privind minoritățile naționale. Două dintre ele apăreau din partea minorității maghiare și a minorității germane. N-a fost nici o lege care să vină din colaborarea a două minorități, iar legea pe care minoritarii au considerat că au elaborat-o dumnealor în cadrul Consiliului pentru Minoritățile Naționale, de fapt era legea guvernului. La această lege, pe vremea aceea lucram la Ministerul Muncii, am avut 27 de observații, dintre care cea mai importantă mi s-a părut: care este partea sancțională a legii, pentru că legea nu înseamnă doar o expunere de motive, nu înseamnă doar niște bune intenții, trebuie să aibă o parte, pe care să o folosești în instanță, de sancțiuni. Avem o instituție a Avocatului Poporului care este specializată în arătatul cu degetul. Altceva nu poate să facă Avocatul Poporului, decât să arate cu degetul, lucru extrem de valabil într-o țară civilizată, într-o țară în care îndeplinirea sarcinii devine un fel de religie. Când vorbim cu colegii noștri din alte instituții similare, ei ne spun: dar aveți o armă formidabilă. Folosiți campaniile de rușine. Ce rușine, dom'le, pot să dau presei că nu știu care primar n-a vrut să elibereze documente ca nea Ghiță să-și vîndă vițelul și, vezi Doamne, că ăsta își pierde postul, când apar în presă cazuri de deturnare de milioane, de furturi, de devalizări de bănci și, bineînțeles, i se face campanie

respectivei persoane. Sigur că, într-o țară unde democrația este în șanurile ei și își arată prerogativele și valențele, faptul că primarul din Roma are un șanț pe o stradă pe care nu l-a acoperit și a dat unul cu roata în el, este motiv să-și piardă pîinea. S-a văzut așa ceva. Dar nu aceeași problemă se pune în sistemul legislativ și cred că nu este întîmplător faptul că uniunile și-au exprimat dorința ca Liga Pro Europa să preia inițiativa unor acțiuni care să-i apropie pe minoritari și, în același timp, să-i ajute în rezolvarea propriilor lor probleme; așa propune ca acest for, pentru care am o deosebită stimă, să aibă ca obiectiv această sudare, această conlucrare, nu neapărat solidaritate: să facem front comun și așa mai departe. Dar să găsim forme de parteneriat între diferitele minorități și între minorități în general.

Sándor Szilágyi N.: Vroiam să mă refer la problema imaginii minorităților în mass-media, care este o problemă foarte importantă. Noi adesea ne limităm doar la spațiul politic, dar de multe ori deciziile politice sînt și ele influențate de imaginea care se creează și fiindcă și politicienii, dacă simt că au un suport masiv în susținerea unor vederi, argumentează și ei cu mai multă convingere.

În legătură cu această imagine, trebuie să recunosc că nu am monitorizat-o sistematic, dar am văzut totuși destule emisiuni la televizor și am citit și materiale de presă destule ca să am o părere despre această formare a imaginii. Există două categorii de minorități la noi. Există minorități „periculoase” și există minorități inofensive. Dintre minoritățile „periculoase” fac parte în primul rînd unghurii, care reprezintă un „pericol” pentru integritatea țării noastre, după aceea, nu în ordinea importanței, evreii care „periclitează” posturile sus-puse, de influență, și romii care „periclitează” buzunarele și gănilor noastre. Deci, acestea sînt cele trei minorități „periculoase”, iar celelalte sînt minoritățile inofensive. Dintre care, minoritatea germană totuși are un caracter specific, pentru că, deși inofensivă, poate să ne creeze probleme. Deci e bine să fie tratată cu precauție. În rest, toate celelalte minorități sînt prezentate într-un fel destul de ciudat. Adică, bazat pe pitoresc, pe rustic, gen „Cîntarea României”. Festivaluri de folclor, arta culinară specifică, pînă una-alta, se vede că imaginea este binevoitoare. Intențiile probabil sînt bune, dar fără să se știe ce anume ar dori minoritatea respectivă să fie prezentat despre ea, și mai ales, fără să fie întrebate măcar o dată unul dintre ei care sînt problemele lor, dacă au ceva probleme mai specifice. Fiindcă, pentru sensibilizarea majorității, tocmai aceste minorități, care nu sînt privite cu prejudecata menționată sau cu suspiciunea că „ăștia una spun și alta gîndesc”, sînt alese. În cazul acestor minorități, care nu sînt prezentate ca fiind un pericol, unele probleme s-ar putea prezenta mai ușor, ca mesajul să fie mai convingător, ca să înțeleagă și telespectatorii majoritari că, iată, nici nu ne-am gîndit, dar acești oameni au și ei niște probleme, iar noi am crezut că toate problemele lor au fost rezolvate. Aici s-a pus problema: ce anume s-a schimbat timp de zece ani? În această privință eu cred că s-a produs o schimbare foarte mare în ultimii zece ani, la care,

sincer să fiu, nu mă gândisem pînă acum. Am sperat că se va întîmpla, dar n-am sperat să se întîmple doar în zece ani. Dacă ne uităm cu atenție la recenta campanie electorală, ne dăm seama că s-a schimbat ceva. Și anume, că pericolul maghiar n-a mai fost vehiculat la dimensiunile de mai înainte. Aceasta înseamnă că nu mai există resurse în acest sens, care să mai poată fi mobilizate la o adică pentru scopuri politice. Se vede că lumea s-a plictisit de „pericolul maghiar”, că mulți și-au dat seama că asta servește mai mult unor interese politice și că, de fapt, pericolul nici nu este așa de mare. Fapt foarte semnificativ, că acest „pericol maghiar” și discursul cu tentă șovină nu erau elemente definitorii nici măcar în discursul lui Corneliu Vadim Tudor, care, de altfel, după cum putem bănui din alte manifestări, nu e foarte departe de ideea aceasta, dar probabil și-a dat seama că la ora actuală asta nu mai e ceva cu care să cîștigi alegători. Asta este, cred, schimbarea cea mai mare care s-a produs pînă acum. Ceea ce este totuși un motiv de optimism, în sensul că și politicienii sînt obligați să reacționeze la această schimbare de spirit. Nu e vorba de faptul că oamenii și-ar fi schimbat atît de mult mentalitatea, dar pur și simplu s-au plictisit să audă mereu aceleași lucruri. A fost vehiculat atît de mult pericolul maghiar încît s-a creat o inflație și s-a devalorizat. Această schimbare, destul de importantă, nu s-a produs la nivelul politic de sus. Nu știu în ce măsură mass-media va putea să mai contribuie la continuarea acestui proces. Adică să-i atenționeze pe politicienii care vor recurge la discursul cu tentă șovină.

Sevghin Omer: Legat de materialul prezentat de doamna Laura Ardelean, consider că este bună ideea de a lansa un chestionar uniunilor minorităților.

În primul rînd, mă refer la faptul că „minoritate-majoritate”, această dihotomie este extrem de supărătoare. O consider supărătoare pentru noi, minoritarii. Eu personal, și i-am auzit și pe alți minoritari, consider că este aproape jignitor să se refere la noi ca la unii tolerați. Din fericire, constat cu multă plăcere că, la această reuniune, nu s-a folosit cuvîntul toleranță, așa cum am auzit de zeci de ori, sute de ori, la reuniunile organizate de autoritățile statului, unde nu este autoritate care să nu se simtă obligată să ne amintească că „noi majoritarii sîntem toleranți față de minorități”. Or, eu consider că acest termen este jignitor pentru că eu, personal, nu vreau să fiu tolerat. Eu vreau să fiu, eventual, tratat, dacă se poate, pe picior de egalitate cu semenii mei care sînt mai numeroși pe același teritoriu. Nu știu ce s-ar putea face, cu ce s-ar putea înlocui acest termen de „minoritate”. Probabil, după exemplul evreilor din România, cu cel de „comunitate”.

Legat de legislație, consider că este necesară grăbirea aplicării Ordonanței privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, întrucît mi-au parvenit, și cunosc personal, exemple destule, și din ce în ce mai frecvente, de discriminare din partea majorității față de cei mai puțini la număr.

Legat de reprezentare, de organizațiile care în acest moment reprezintă minoritățile naționale, comunitățile: Este vorba de uniunile recunoscute de

Departamentul pentru Minoritățile Naționale. Ce se poate face în cazul în care uniunile respective nu reprezintă interesele comunității, cum este cazul tătarilor? Noi, tătarii, consider că am pierdut în acești zece ani pentru că, practic, în acest moment, am ajuns să nu mai existăm oficial. Inclusiv termenii din ultimul statut al tătarilor, al Uniunii tătarilor, care se mai numesc — nu știu pe ce motiv — turcomusulmani, se referă numai la comunitatea „turco-tătară”. Or, conform recensământului, nu există o asemenea comunitate. Există tătari și turci. Probabil că între timp liderii uniunii au ajuns la concluzia că, nemaexistând tătari, aceștia fiind asimilați, există turco-tătari. Legat de recensământ: Nu știu ce se poate face pentru ca rezultatele recensămintelor să fie mai aproape de realitate. și încă o dată mă refer la comunitatea noastră, a tătarilor. A doua pierdere mare a numărului. Dacă înainte, în recensămintele anterioare, ajungeam la 50.000 și, conform datelor adunate de mine pe teren, sîntem mai mulți de 50.000 de tătari numai în Dobrogea, conform recensământului ultim, din 1992, sîntem ceva mai mult de 24.000 de tătari. Eu, personal, familia mea, cunoștințele mele tătare nu am fost consultați, nu ne-a întrebat nimeni ce sîntem, ce vrem să ne declarăm. Deci, consider că recensământul din 1992 nu a fost corect. Sper să găsim împreună o modalitate prin care să poată fi urmărite, controlate modalitățile de realizare a recensămintelor.

Miklós Bakk: Aș vrea să fac trei observații pe marginea materialului prezentat de doamna Laura Ardelean.

Prima se referă la acest material care prezintă numai perspectiva organizațiilor minoritare. Eu cred că acum, după zece ani, ar merita să investigăm aceste chestiuni și din punctul de vedere al comunității minoritare respective. La ce mă gîndesc? În privința comunității, asemenea investigații s-au făcut de Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice din Cluj, făcîndu-se și niște contrapunctări foarte interesante: care este orizontul de așteptare al comunității maghiare și care sînt prioritățile preluate de UDMR? Cred că o asemenea comparație ar fi necesară și la celelalte minorități, mai ales pentru că organizațiile minorităților, după cum s-a auzit și aici, nu totdeauna reprezintă interesele minorităților respective, aceasta datorîndu-se sistemului politic care s-a format la noi, pentru că și acest domeniu, al minorității, face posibilă apariția așa-zisului „intreprinzător politic”. Este o chestiune care poate să denatureze relația comunitate-organizație.

A doua observație se referă la constatarea din materialul prezentat care susține că programele partidelor politice practic nu au nici un contact serios cu problema minoritară și, chiar dacă conțin unele enunțuri, ele sînt de o vagă generalitate. Cred că acesta este un domeniu foarte important: să investigăm ce am putea să facem ca în programele partidelor să fie promovată problematica minoritară. Care sînt mijloacele care ne stau la îndemînă?

A treia chestiune este ceva mai generală și eu cred că aceasta va trebui să fie dezbătută azi și mâine. Ea se referă la acel model românesc care a fost aclamat în

presă ca o metaforă a stabilității politice, dar discuții fundamentale nu prea au avut loc. Acest model eu l-aș rezuma cu ajutorul unei sintagme pe care dl. Gabriel Andreescu a formulat-o, și cred că este cea mai potrivită: sistemul măsurilor speciale.

După zece ani, cred că trebuie să vedem dacă acest sistem al măsurilor speciale și-a epuizat resursele, urmează construcția unui alt model sau persistăm în acest model? Eu înclin să cred că acest model a început să-și epuizeze resursele. A fost la coincidența a trei oportunități. Una a fost necesitatea de a crea se crea un limbaj specific în abordarea problematicii minoritare. Acest limbaj a fost și este un lucru pozitiv, limbajul drepturilor omului. Deci, sistemul măsurilor speciale se leagă în primul rând de necesitatea creării acestui limbaj. A doua chestiune la convergența căreia s-a creat acest model a fost un consens în politica românească, a partidelor românești, de a limita cererile autonomiste ale maghiarilor. și al treia element de convergență a părut a fi o platformă comună bună pentru minoritățile mici.

Eu cred că perspectiva se va schimba sub două aspecte. Primul este cel care privește chestiunea regionalismului, al doilea ține de perspectiva integrării europene care în următorii zece ani va pune în față, mult mai pronunțat, problema construcției instituționale. Aceste două chestiuni ar putea însemna o cotitură în abordarea acestui model românesc.

Andrei Roth: Doar câteva cuvinte în legătură cu problema numărului citorva minorități. Pornesc de la distincția colegului Szilágyi, într-adevăr vizibilă în mass-media, între minorități periculoase și altele nepericuloase pentru statul român. Însă pericolozitatea aceasta imaginară este în ultima analiză totuși legată de număr, în cazul maghiarilor, evident, și în cazul romilor, de asemenea, cât se poate de evident. Numai minoritatea evreiască nu este periculoasă prin număr pentru că nu mai cuprinde decât câteva mii de oameni, și aceștia bătrâni, așa încât problema se rezolvă în scurtă vreme biologic. Dar această minoritate, foarte mică numeric în România, are în spate o populație numeroasă, răspândită pe întregul glob, și în cele din urmă tot în număr îi rezidă pericolozitatea, în puterea sa de influență, nu-i așa? Problema aceasta a numărului are două aspecte care trebuie distinse. Pe de o parte, în principiu, nu trebuie să existe deosebiri între statutele minoritarilor, indiferent câți sînt, aceștia trebuie să fie cetățeni cu drepturi egale și nu cetățeni de rang secund. Asta este chestiunea fundamentală. Minoritarul într-un stat democratic este cetățean cu drepturi depline și nu cetățean de rang inferior. Condiția egalității cetățenești este loialitatea față de stat, dar în mass-media loialitatea se confundă foarte adesea cu acceptarea asimilării. și asta este problema principală pentru minoritar: egalitatea în drepturi în condiții de loialitate, dar de neacceptare a asimilării, de păstrare a identității proprii din toate punctele de vedere. Asta este chestiunea principală.

Pe de altă parte, trebuie să recunoaștem că problema numărului sub aspect practic, sub aspectul instituționalizării unor drepturi, își are totuși importanța sa. Minoritatea germană știe foarte bine că nu își poate menține anumite instituții

bisericești, culturale, din cauza numărului scăzut. Sînt lucruri care nu merg la un număr prea scăzut. Însă nu numai numărul, ci — sociologic vorbind —, și densitatea pe unitate teritorială este importantă. Acolo unde există o concentrație a unei minorități pe un teritoriu, într-o localitate, altfel se pun problemele, iar acolo unde acel număr, mai ales dacă el este mic, este dispersat, aspectele instituționale sînt iarăși altele. De pildă, în problemele legate de învățămînt: Dacă într-o localitate există un copil de o anumită naționalitate nu i se poate face școală separată, dacă există o mie este cu totul altceva. Sub acest aspect instituțional, problema numărului este de luat în considerare pentru că pur și simplu altele sînt cerințele, respectiv altele sînt posibilitățile. Deseori se poate citi în ziare că maghiarii sînt mai turbulenți pentru că cer universitate, iar germanii sînt mai puțin periculoși, pentru că nu cer universitate. Dar diferența de număr aici este hotărîtoare. Deci, sub aspectul practic, nu se poate să nu ținem seama de număr.

În cu totul altă ordine de idei, aș vrea să vă întreb, pentru că s-a pus această problemă a legii care prevede sancționarea discriminării, dacă se cunoaște vreun caz în care cineva să fi fost sancționat pentru discriminare națională.

Gabriel Andreescu: Este un caz care ar intra în litera legii respective, în ceea ce ar fi discriminare, în violarea demnității persoanei. Violarea demnității persoanei este considerată în sensul acestei legi o formă de discriminare și asta acoperă și acea violare a demnității personale prin presă, prin discurs, limbajul urii, și în ciuda a peste zece apeluri făcute la adresa Departamentului pentru Protecția Minorităților Naționale, a procurorului general privind acțiuni în acest sens, există un singur caz, al dlui Dragomir (actualul senator) care a fost pedepsit cu 2 ani cu suspendare, dar nimic în afară de cazul acesta nu este cunoscut.

Andrei Roth: Legea și pe timpul lui Ceaușescu prevedea pedepse pentru discriminare. Această lege nu a fost niciodată aplică, nu a fost tradusă în fapt. Ea exista pentru vitrină.

Vasile Burtea: Este vorba de articolul 247 din Codul penal care pedepsește funcționarul public care în exercitarea atribuțiilor sale abuzează sau are un comportament discriminatoriu. Avem pe rol trei cazuri de discriminare flagrantă. Este vorba de studenții romi care nu sînt primiți în discotecă și presa a fost, cel puțin de data aceasta, la înălțimea civismului. Este vorba de romii care sînt discriminați pe piața muncii, fie că sînt anunțuri prin care se exclud romii, nu numai firmele particulare, dar am avut cazuri la Direcția de Muncă a Capitalei, la Oficiul de încadrare a forței de muncă a Capitalei, precum și declarația Societății Urban, care este cu capital majoritar de stat, că pentru a face o ridicare de gunoarie de nivel european trebuie să nu-i mai angajeze pe romi și să-i concedieze pe cei care sînt angajați acolo.

Avem un caz care va ajunge la Strasbourg: evacuarea unei familii de romi, civilizate, dintr-o pizzerie. Nu au vrut să-i servească pentru că sînt romi. și dacă

vedeți articolul presei gălățene nu vă vine să credeți că așa ceva provine din presa din România. De doi ani de zile încercăm să obținem ceva. Se încalcă flagrant legea 33, respectiv Convenția-cadru, se încalcă Constituția, articolul 4, 6, 10, 31, și așa mai departe. N-am articol de lege. Ce să fac? Persoana de la pizzerie este particular, nu este funcționar public în sensul articolului 247 din Codul penal, deci n-am ce să-i fac. Deci poate să calce în picioare Constituția României și nu pot face nimic.

Sevghin Omer: Eu personal am proces legat de discriminare pentru că în calitate de ziarist mi s-a interzis semnătura pe motivul: „nu avem nevoie de semnătura ta de musulman împuțit”. Nu vă spun la ce ziar, la ziarul la care lucrez.

Andrei Roth: Sînt convins că există acoperire legală, dar afirm că legea în această privință nu se aplică. Că nimeni nu a fost serios sancționat în România pentru această treabă. Nici înainte, nici acum.

Elek Szokoly: În discuțiile anterioare, referirile la aspectele juridice, la legislație, au fost continuu prezente. Nu întîmplător l-am invitat pe Gabriel Andreescu să ne prezinte o analiză referitoare tocmai la acest domeniu. În programul comunicat, acest subiect figurează sub titlul „Situția legislației privind minoritățile naționale și confesionale. Realizări și lacune, speranțe și decepții. Cadrul legislativ și funcționalitatea practică. Politica instituțiilor față de aplicarea cadrului legislativ.”

Gabriel Andreescu: De fapt, ar trebui să fac aici o introducere, să creez un cadru pentru dezbateră pe care urmează să o avem. De altfel, referiri la problema legislației în domeniul minorităților au fost făcute anterior, în timpul dezbaterii pe marginea materialului Laurei Ardelean.

Ceea ce v-aș oferi acum, ar fi următorul lucru: Mai întîi, rugămintea să ne restrîngem la problema legislației privind minoritățile naționale și nu la cele confesionale. Problema minorităților confesionale este momentan o problemă a libertății de religie și este, în sine, un sistem diferit. Este un sistem amplu atît prin importanță, cît și prin conținut. Ar merita tratat ca un subiect separat. Pentru că, oricum, nu putem decît să-l scrijelim puțin la suprafață, aș propune să-l lăsăm deoparte și să rămînem la chestiunea legislației privind minoritățile naționale.

Aș sugera următorul lucru: să avem în vedere cadrul general în care se pune problematica normării în domeniul protecției minorităților naționale, cu atît mai mult cu cît, în discuțiile anterioare, s-a mers pe acel ansamblu implicit de măsuri speciale care reprezintă, e drept, cea mai consistentă parte a dezbaterilor din ultimul deceniu. Apoi să trecem puțin la o lege care a fost deja invocată, la chestiunea unei legi a minorităților naționale.

În principiu, sistemul general de protecție a minorităților naționale conține trei elemente. Este vorba de acea protecție pe care o asigură drepturile individuale, e vorba de principiul non-discriminării și este vorba de sistemul măsurilor speciale.

Desigur, în lume există și alte forme practice de asigurare a protecției minorităților naționale. Miklós Bakk s-a referit implicit la una: atunci când asiguri un statut special, cum este cel din Trentino-Alto Adige, tu introduci un mecanism care nu este pînă la urmă nici una, nici alta, nu este acoperit de nici unul din cele trei elemente discutate, dar astfel de modalități de asigurare a unor statute speciale, a unor autonomii comunitare nu au fost integrate în sistemul legislativ, este în dreptul internațional, și oricum nu este calea pe care s-a mers pînă acum cu sistemul de protecție românească. Nu înseamnă că lucrurile acestea nu trebuie discutate ca o variantă de perspectivă, dar noi sîntem într-un cadru definit de cele trei elemente.

În privința drepturilor fundamentale, desigur că orice protecție a persoanelor aparținînd minorităților naționale presupune o recunoaștere a drepturilor fundamentale. În ultimii ani a trebuit să spunem deseori: atenție, democrația în sensul acesta este o bază a drepturilor minorităților, dar nu numai. Democrația nu este suficientă pentru a asigura protecția minorităților naționale. Acest lucru ar trebui să fie repetat permanent. Dar nu trebuie să uităm, în același timp, că, totuși, nu poți să ai o adevărată protecție fără drepturi și libertăți individuale afirmate. În definitiv, ceea ce s-a întîmplat în discuția asta a raționalității opțiunilor noastre de vot de la ultimul scrutin, pînă la urmă, se sprijină și pe o astfel de problematică. În ce măsură poți să gîndești o viață a minorităților naționale într-o lume cum este cea planificată de Vadim și care este, desigur, o lume care pune în discuție chiar aceste fundamente.

Al doilea element amintit este principiul non-discriminării care spune: cetățenii sînt egali și nu este legitimă nici un fel de discriminare între aceștia. Ceea ce este foarte interesant din punctul meu de vedere este faptul că, în ultimii ani, am văzut o dezbateră amplă pe tema măsurilor speciale. Am văzut chiar măsuri legislative relevante dezbătute și apoi elaborate, și mai apoi adoptate în domeniul măsurilor speciale, dar pînă anul acesta nu a existat o suficientă punere în discuție a aplicării principiului non-discriminării, deși discriminarea este evidentă în România. Cred că noi ne aflăm într-un paradox. Că, într-un fel, sistemul măsurilor speciale a avansat în dezvoltarea lui mai mult decît a avansat aplicarea principiului non-discriminării. Spuneam că, anul acesta, s-au făcut niște primi pași esențiali. Pentru a vedea aplicat principiul non-discriminării trebuie să ai, desigur, în vedere o legislație sancționatorie, cum spune dl. Vasile Burtea. și tot dînsul a amintit — atenție! — cele două articole din Codul penal, cel privind funcționarul public și cel care privește sancționarea discursului șovin, antisemit etc, reprezintă un sistem prea slab pentru a percepe diferite încălcări ale principiului non-discriminării. Nu numai că ele nu se aplică — pentru că ele s-ar putea aplica totuși —, dar oricum nu sînt suficient de bune pentru a urmări întreaga varietate a felurilor de discriminare. Iată că anul acesta s-a reușit obținerea unei ordonanțe privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, ordonanță care enumeră

discriminări în domeniul activității economice și în materie de angajare și profesie, în domeniul accesului la serviciile publice administrative și juridice, de sănătate, la alte servicii, bunuri și facilități, accesul la educație și dreptul la demnitate al persoanei. Acest instrument, care este ordonanța de urgență, a intrat în vigoare pe 2 noiembrie 2000, aplicarea sancțiunilor legate de ordonanță fiind asigurată printr-un Consiliu împotriva tuturor formelor de discriminare, un consiliu ce trebuia creat, de asemenea, în luna noiembrie. Lucru care nu s-a întâmplat. E totuși foarte important că ieri (15 noiembrie 2000, n.red.) am fost anunțați că hotărârea de guvern prin care se înființa consiliul acesta a fost adoptată. Deci, practic, în acest moment avem baza normativă, rămîne să se construiască instituția ca atare și aceasta să se pună în funcțiune.

Afară de acest sistem legislativ intern, trebuie spus că România a semnat acum câteva săptămîni Protocolul nr. 12 privind discriminarea. Ce trebuie spus însă despre Protocol? Efectele lui, care sînt foarte importante, nu pot fi așteptate decît într-un număr de ani. De ce? Pentru că în mod esențial sistemul Consiliului Europei, respectiv al Curții de la Strasbourg, este un sistem tipic de *kommando*. Adică, produce jurisprudență și prin jurisprudență se judecă apoi celelalte cazuri. Totuși, din punct de vedere politic, semnarea lui este foarte importantă. Anterior, Convenția Europeană pentru Drepturile Omului putea fi utilizată în cazurile de discriminare numai atunci cînd era vorba de o violare a unuia din articolele Convenției europene. Eu nu știu, de exemplu, ce articol va folosi clientul dlui. Burtea în cazul celor trei romi care nu au putut să intre în pizzerie, pentru a pune în mișcare cu șanse de succes Curtea de la Strasbourg. Nu știu dacă va găsi, din păcate, în cadrul Convenției europene un articol ajutător. Protocolul va oferi însă alte posibilități. Tot din afară mai vine un ajutor în privința rezolvării problematicei discriminării. E vorba de adoptarea de către Consiliul European, la propunerea Comisiei Europene, a unei directive privind discriminarea, privind asigurarea egalității șanselor independent de origine etnică sau rasială. Deși este vorba de o circumscriere a subiecților discriminării prin originea lor etnică sau rasială, trebuie totuși spus că acest document este semnificativ pentru problematica discriminării în general. Aș face aici și observația că ordonanța adoptată în România acoperă discriminarea care are la bază orice diferență pe bază de rasă, naționalitate, etnie, religie, categorie socială, sex, orientare sexuală, apartenență la o categorie defavorizată. Este deci o formulă cuprinzătoare care nu corespunde stadiului de dezvoltare a legislației euroconforme în acest moment, dar corespunde foarte bine cu definiția discriminării din acea Cartă a drepturilor fundamentale adoptată ca declarație politică la Nisa de către statele Uniunii Europene. Deci este important ce se întîmplă în Uniunea Europeană. Cu siguranță, directiva despre care vorbeam, directiva antirasistă cum este numită mai simplu, adoptată în iunie 2000, va fi considerată un *acquis comunitar*. și ca urmare România va trebui să subscrie la ea.

Sistemul măsurilor speciale: Ce ar fi de spus în această privință? Noi am plecat în 1989 de la un stadiu în care, în mod paradoxal, sistemul măsurilor speciale

era foarte dezvoltat, pe porțiuni chiar mai dezvoltat decât astăzi, dar în care aveai o practică, care era practica ceaușismului asimilaționist, urmată apoi, la început de '90, de un naționalism agresiv. Față de acel moment există desigur câteva evoluții care mi se par absolut notabile. Mai cred încă, în ciuda unora dintre colegii maghiari cu care discut această temă, că în mare sistemul măsurilor speciale acoperă necesitățile concrete ale minorităților în România, inclusiv ale minorității maghiare.

În legătură cu detaliile actualului sistem legislativ în domeniul administrației locale, în domeniul învățământului, în primul rând, discutăm poate mai departe, când mai avem timp la dispoziție. și probabil cei care consideră studiul geografiei sau al istoriei în limba română ca pe o problemă de fond a educației în limba maternă își vor expune argumentele lor.

Asta ar fi schema pe care v-o propun pentru discuție: judecarea situației în funcție de cei trei termeni. Vi-i reamintesc: situația drepturilor și libertăților fundamentale, așa cum ele sînt garantate pentru persoanele aparținînd minorităților naționale, principiul non-discriminării și problema măsurilor speciale.

În legătură cu o lege a minorităților naționale: lucrul acesta a fost discutat încă din '90 și Forumul German este primul care a avut o inițiativă dătătoare de speranțe că vom avea o lege cuprinzătoare privind drepturilor minorităților naționale. A urmat propunerea UDMR-ului privind o lege a minorităților naționale și a comunităților autonome, apoi cred că au mai fost două variante ale legii minorităților naționale elaborate sub egida Consiliului pentru Minoritățile Naționale, în sfîrșit Comitetul Helsinki a venit cu propria lui propunere. Trebuie spus că logica tuturor acestor legi era o logică sintetică. Ideea era ca tot ceea ce este dispersat în legislația românească să aduni și să completezi în așa fel încît să ai o normă riguroasă și coerentă privind protecția minorităților naționale. Toate proiectele amintite merg pe această logică. și toate dezbaterile pe care mi le amintesc de-a lungul timpului au rămas în interiorul acestei logici. Dacă punem întrebarea: mergem pe o lege a minorităților naționale care să sintetizeze actualele prevederi răspîndite în diferite sectoare legislative, aș spune că această chestiune poate să fie una de gust, dar nu neapărat una de necesitate. Cred însă că evoluția și a situației, nu numai a viziunii noastre privind realitatea, ne obligă într-adevăr să ne îndreptăm privirile spre o lege a minorităților naționale, și nu numai a minorităților naționale, ci una a minorităților naționale și a comunităților etno-culturale. De ce? Pentru prima dată avem de a face cu solicitări clare ale unor grupuri etno-culturale, care au venit în România după 1990, care au o prezență relevantă de mii de oameni și solicitări relevante. De exemplu, kurzii din România, care au cerut școli pentru copiii lor în limba maternă. Avem o astfel de problemă căreia trebuie să-i găsim un răspuns. și poate acum vedem cel mai bine că ar fi firesc să avem mai multe etaje privind sistemul de protecție și să distingem ceea ce sînt comunitățile naționale de cele etno-culturale. Dar aceasta este aproape o

specificitate a zonei, a regiunii, deosebind-o de felul în care apare problema în Anglia, de exemplu, unde ai o problemă de diversitate etno-culturală și nu propriu-zis de minoritate națională.

Un al doilea motiv pentru care am avea nevoie de o astfel de lege este problema recunoașterii minorităților naționale. Noi avem o recunoaștere oficială a 16 minorități, în recensământ apare o recunoaștere implicită și a ceangăilor și a carașovenilor. Ar trebui să oferi posibilitatea comunităților etno-culturale, celor două sau altora decât cele amintite, să-și exprime dorința de a fi recunoscute, iar pentru ceangăi lucrul acesta este important. Poate în acest moment, pentru prima dată, comunitatea maghiară s-a arătat suficient interesată pentru a-i integra în rîndurile ei. Dar s-ar putea ca totuși să fie motive să se considere că ceangăii pot să fie, datorită specificității lor culturale, o comunitate distinctă.

și asta ar însemna o mulțime de avantaje care ar proteja acea viață specifică a ceangăilor din Moldova. Recunoașterea minorităților nu apare numai în acest caz. Un caz a fost dat ca exemplu, și pare interesant, de Sevghin Omer, anterior. Un grup aparținând unei minorități, care are o relevanță în reprezentarea formală a acestei minorități, își declină identitatea inițială, identitatea tătară, și produce o nouă identitate, cea de turco-tătară. Iar asta, se vede bine, se face sub influența unor interese materiale și a unor presiuni politice. Ce faci într-o astfel de situație? Este firesc ca o lege a minorităților naționale să dea un răspuns. Această lege nu mai este o lege sintetică, ci este o lege de rezolvare a unor probleme. Un lucru pe care l-ar putea acoperi, l-ar putea prelua din mers o lege a minorităților naționale, este problema alegerilor locale unde pînă la noua formulă minorităților li s-a asigurat o prezență foarte benefică în consiliile locale. Această prezență a fost redusă și ar trebui văzut în ce măsură poți să gîndești niște drepturi cîștigate ale minorităților naționale în sensul unei reglementări pe teme electorale. Cred că principiul drepturilor cîștigate ar trebui exploatat în acest caz.

În sfîrșit, mă voi referi la ultima chestiune, ca să nu ocup chiar tot spațiul nostru de discuție. E vorba de o altă temă care ar trebui acoperită de o astfel de lege. E vorba de democrația internă în cazul minorităților. Deja există contestații interne între diferite grupuri care sînt în competiție, în definitiv firească, pentru reprezentare. Dar nu e vorba numai de atît. E vorba de întrebări legitime ce trebuie puse uniunilor și din interior, dar și din afară. Eu ca și contribuabil ar trebui totuși să știu cum o uniune își consumă banii și vreau să spun că exemplele pe care le cunosc sînt absolut dezolante: șefi ai uniunilor care nu dau în nici un fel seamă de utilizarea banilor, nici măcar membrilor lor. Lucrul acesta nu este firesc. Mă întreb acum, dacă n-ar fi bine ca să se trateze chestiunea asta în sensul principiilor noii legi a asociațiilor și fundațiilor care creează conceptul de „asociații de interes public” și automat uniunile, care se contruiesc ca expresie a acestui drept asociativ, să fie tratate în sensul conceptului de „interes public”, cu toate consecințele și

responsabilitățile în cheltuirea banilor publici și, desigur, a transparenței regulilor și democrației lor interne.

Elek Szokoly: Îi mulțumim lui Gabriel Andreescu pentru punerea în temă. Nu doresc să repet sau să subliniez anumite aspecte pe care le-a relevat Gabriel Andreescu, dar probabil că discuția care urmează se va concentra în mare măsură pe domeniul măsurilor speciale sau cel al legii minorităților și, la proiectele înșirate anterior avem datoria, cred, să adăugăm și contribuția unei persoane prezente, omisă din prezentarea lui Gabriel Andreescu. Este vorba de Sándor Szilágyi N., care a propus, poate unii dintre dvs. cunoașteți acest lucru, un proiect de lege a minorităților foarte original, dar care, din păcate, n-a prea fost băgat în seamă, nici măcar de UDMR

Pe de altă parte, cred că este un subiect destul de incitant și chestiunea democrației interne a uniunilor minorităților, respectiv, aici e vorba și de vechea dilemă a raportului dintre individ și comunitate, în ce măsură drepturile individuale și cele comunitare sînt complementare sau de excludere.

Paul Philippi: Aș dori să mă refer la problema drepturilor individuale și a măsurilor speciale. Poate că nu știți cu toții, dar în anul 1919, cînd a fost redactat la Paris Tratatul protecției minorităților, șeful comisiei care s-a ocupat de acest tratat — un brazilian — s-a luptat din răsputeri ca să fie protejate numai drepturile individuale, nu și cele ale comunităților. Singura excepție care a fost făcută în paragraful 11 al acestui Tratat au constituit-o secuii și sașii. Cele două comunități au fost protejate în privința obiceiurilor lor culturale, școlare, religioase, ca și colectivitate, fiindcă s-a putut dovedi atunci că în cursul istoriei au format, în cadrul statului în care trăiau, comunități juridice, care au avut o responsabilitate colectivă și deci puteau să reclame și în anul 1919 drepturi comunitare. Mentalitatea globală de atunci era fixată pe drepturi individuale și era foarte greu să fie articulate și drepturi colective. și este foarte clar de ce. Conceptul de națiune în Franța și în Statele Unite, adică în două țări care au stat la baza ideilor democratice, nu este o noțiune etnică. Dacă spun: „Je suis français”, înțeleg: „sînt cetățean al Franței”, dacă spun: „I am American”, nu te întreabă de ce origine ești, ci înseamnă că „eu sînt cetățean al Statelor Unite”. Deci, ar fi necesar să dezvoltăm și noi o legislație și o concepție corespunzătoare pentru situația noastră, unde există nu numai secui și sași, ca în Tratatul minorităților din 1919, ci și alte etnii istorice care își au rolul lor în societate și care nu se încadrează automat în noțiunile democrației clasice. Asta e o dificultate pe care trebuie să o recunoaștem și de aceea ar trebui să fim și toleranți cu statul nostru, România, care, provenind din ideile franțuzești, are dificultăți să integreze problema minorităților naționale, cum le-a regăsit în Transilvania, și pe care trebuie să le articuleze în cadru legislativ. Aceasta este o dificultate care trebuie să fie, cred eu, recunoscută în discuția cu partenerii noștri din București care n-au fost obișnuiți în mod tradițional să vadă

această distincție, această specificitate. De aceea, cred eu, măsurile speciale — care a fost cel de-al treilea punct al dlui Andreescu — pentru țara noastră sînt foarte necesare. Trebuie să fie exprimate în măsuri speciale ca să se vadă că problemele noastre sînt altele decît cele prevăzute în clișeu clasic al democrațiilor apusene.

Actualul sau viitorul ministru al culturii, dl. Răzvan Teodorescu, a vorbit, cred că în 1991, la Televiziunea Națională în fața Parlamentului și a spus că îi e rușine că pe canalul național sînt emisiuni în limbile minorităților. Eu am avut ocazia atunci să-i răspund a doua zi în emisiunea germană și i-am atras atenția că nu noi am intrat în România, ci România a venit peste noi. Deci, România trebuie să recunoască niște fapte istorice existente și asta trebuie făcut, cred eu, într-adevăr prin măsuri speciale ca să se trezească conștiința cetățenilor că aceste minorități sînt o bogăție, dar e și o datorie a statului de a le integra adecvat. S-a auzit deseori, nu numai de la Corneliu Vadim Tudor, dar și de la mulți alții care spuneau că noi românii sîntem un popor foarte ospitalier, noi i-am primit și pe sași, și pe, și pe... Asta-i o mitologie care trebuie demitologizată prin măsuri speciale, dar și prin crearea unui climat spiritual care schimbă mentalitatea, fiindcă în această mentalitate a fost crescut tot poporul prin manualele de istorie etc. Este o datorie enormă pentru noi intelectualii ca să distrugem această ideologie, fără să fim agresivi, dar să schimbăm această mentalitate într-una adecvată cu realitatea.

Elek Szokoly: În legătură cu această dezideologizare, această demitizare, cred că Biblia ar putea să fie — și v-o recomand tuturor celor care încă nu ați citit-o din scoarță-n scoarță —, cartea lui Lucian Boia „Mit și istorie în conștiința românească”, care consider că este o carte fundamentală și nu poate fi omisă din cultura niciunui om implicat în viața publică.

Aș dori totuși să nuanțez puțin mitul modelului francez al *citoyen-ului* cu drepturi pe deplin egale și vă recomand în acest sens și studiul din ultimul număr al revistei *Alterra* despre occitani. Îmi permit să adaug că în viziunea mea este vorba despre un alt mit al modelului francez de cetățenie politică, și anume că, toți cetățenii francezi, indiferent de origine, limbă, etnie, religie etc. sînt cetățeni egali. Într-un anumit sens limitat la drepturile cetățenești, prin definiție individuale, sigur că este un adevăr, pe de altă parte, se omite un fapt deloc lipsit de importanță, și anume că toți acești cetățeni francezi „egali” sînt cetățeni sub dominația unică a limbii franceze, care a însemnat, totodată, pierderea identităților specifice ale occitanilor, bretonilor, alsacienilor, bascilor, catalanilor etc. care erau de fapt comunități etno-naționale, culturale, lingvistice separate, deveniți „francezi” egali, nu însă și în privința dreptului la identitate. O nuanță care ar trebui totuși adăugată.

Berdj Așgian: Aș vrea să mă refer aici la problema asimilării pe care a ridicat-o dl. profesor Roth. Într-adevăr, problema asimilării este o problemă foarte importantă. Dovadă: faptul că, iată, unele minorități se luptă tocmai ca să-și mențină identitatea culturală, împotriva tendinței de asimilare. În această privință,

după părerea mea, o asimilare naturală există în mod biologic și este inevitabilă pentru că, referindu-ne la populația din Transilvania, aici sînt unii care susțin cu înverșunare faptul că: „dom'le, eu sînt român neaoș”. Eu nu cred că într-un spațiu în care de o mie de ani trăiesc laolaltă români cu maghiari, cu germani, cu sași, cu secui ș.a.m.d. nu s-a imixtionat într-o familie dată cineva care era de o altă etnie. N-aș crede lucrul acesta pentru nimic în lume, pentru că survine un element despre care toți marii filozofi ai lumii vorbesc, și anume iubirea, dragostea, care nu întrebă pe nimeni unde să apară, sentimentul respectiv apare și față de cineva care este de altă etnie. și dacă o ungueroaică s-a îndrăgostit de un român și invers și s-au căsătorit, iată că în familia respectivă nu se mai poate vorbi despre români puri. Din acest punct de vedere eu aș vrea să vă spun că în țara noastră există Fundația „Armonia”, care este fundația creată pentru familiile etnic mixte. Eu mă îndoiesc că există familii etnice pure în România la ora actuală. De exemplu, referitor la minoritatea pe care o reprezintă, cea armeană. Armenii trăiesc în Principatele Române de 600 de ani, în special în Moldova. În Moldova sînt o serie de familii care recunosc faptul că au origine armenescă, și v-aș cita doar cîteva familii de această origine: familia Goilan, familia Ciuntu, familia Madjaru, familia Conta, Crancuiaș, Asachi și multe altele care se recunosc a avea antecedente armenesti, dar ele habar n-au de limba armenescă, habar n-au de obiceiuri tradiționale, de obiceiuri culinare sau religioase, sau de altă natură, pentru că nu mai au nici o legătură cu un armean care a fost membru al familiei lor cu 200 de ani înainte. Acest lucru cred că se poate aplica la orice etnie și la orice familie care trăiește în România, unde a coexistat împreună cu alte 18 etnii. Cred că acum o să adăugăm și a 19-a etnie, chinezii, și o să vedem niște generații, cum vedem deja pe ici pe colo, cu copii care au culoarea neagră și o să vedem și niște copii cu ochii oblici. Prin urmare, problema asimilării este o problemă inevitabilă, cum spunea și dl. Szokoly, dacă este o asimilare naturală, dar care nu trebuie să depășească o anumită proporție. Pentru că dacă ajunge să depășească o anumită proporție atunci minoritatea respectivă este în pericol.

Elek Szokoly: Există, cred, un prag critic în cadrul fiecărei comunități sub care nu mai e capabilă să supraviețuiască, nu mai e capabilă să-și reproducă propriile valori specifice.

Singura remarcă pe care aș dori s-o adaug la ceea ce a spus dl. Berdj Așgian referitor la asimilarea naturală, a cărei inevitabilitate a subliniat-o este că normal ar fi ca să nu înțelegem lucrurile ca și cum armonia dintre comunități ar trebui să se înfăptuiască sub dominația — cum am dat mai devreme exemplul francez — unei limbi sau a unei culturi. Pentru că, mă-ntreb, chiar în cadrul familiilor mixte din „Armonia” al cărei președinte sînteți, care sînt limba și cultura dominantă? știm foarte bine că în familiile mixte, în general, majoritarul domină, respectiv partea majoritară a familiei asimilează partea minoritară. Mă întreb, deci, dacă

această „armonie” nu înseamnă în același timp și o mână întinsă asimilării, așa-zis *naturale* ?

Andrei Roth: Eu sînt perfect de acord cu intervenția prietenului Așgian. Numai că asimilarea naturală este inevitabilă, este firească, și nimeni nu poate obiecta nimic împotriva sa. Doar că trebuie să se facă o distincție clară între asimilarea spontană și cea forțată. Eu, cînd am vorbit de primejdia asimilării, la aceasta din urmă m-am referit. Asimilarea forțată este incompatibilă cu democrația. În rest, față de asimilarea spontană nu avem nici un fel de obiecție.

Paul Philippi: O gramatică se construiește pe conjugarea regulată, nu pe excepții. Această problemă cu „Armonia”, cu căsătoriile mixte, cu asimilarea spontană nu intră în mod strict în discuția noastră, cred eu. Noi sîntem cu toții de acord că o asimilare spontană, prin propria voință, nu este discutată de noi. Dar acolo unde etnia vrea să-și păstreze identitatea, și ar putea să o facă dacă nu ar fi forțată din afară, acolo trebuie să existe posibilitatea și libertatea de a o face astfel. Iar pe chinezi n-aș vrea să-i introduc aici; ei fac parte din acele minorități care intră acum în scenă, odată cu marea migrație contemporană. Ei sînt o problemă aparte, una nouă. Dar nu pot fi integrați direct în problema minorităților istorice.

Mihai Radan: Doresc să mulțumesc organizatorilor pentru invitația făcută. Personal, mă consider prietenul Ligii Pro Europa și vreau să rămîn ca atare, ca persoană fizică, dincolo de funcția de a fi reprezentantul etniei mele.

Apreciez expunerea dlui. Gabriel Andreescu ca foarte interesantă și consider că efectele deja se văd. Eu aș vrea să vă rețin atenția asupra cîtorva lucruri privind principiul non-discriminării. Cred că discriminarea nu poate consta numai din ideea îngrădirii posibilității de a ne perpetua specificul etnic sau a privării de anumite drepturi. Ea poate să fie mai rafinată și mai adîncă. De exemplu, eu în acest an am fost ales primar pentru a doua legislatură. Există o discriminare economico-financiară foarte dibace. O unitate teritorială a fost privată în mod sistematic de drepturile sale ce decurg din legea bugetului. Cu toate că am încercat pe linia instanței să obținem drepturile care ne revin, cu toate stipulările din legea bugetului, nu am reușit. Nu știu dacă toată lumea e capabilă să-și afirme drepturile ? Cred că și legea bugetului trebuie să suporte niște modificări. Să existe dreptul cetățeanului — nu numai repartizarea consiliului, a unui grup de oameni care acum o face după bunul plac —, e vorba despre respectarea dreptului cetățeanului ca și contribuabil la bugetul de stat.

O a doua idee: în ceea ce privește legea minorităților naționale. și aici s-a amintit problema carașovenilor, recunoscuți ca etnie. Eu v-aș recomanda cartea dlui. dr. Mihai Deleanu: *Însemnări despre carașoveni*, apărută în acest an, unde acest ilustru om de știință și filolog român din Ardeal încearcă să dovedească, de fapt, că o etnie nu înseamnă neapărat o consemnare oficială bătută în cuie undeva. Un grup, un segment de populație, are o tendință care se demonstrează prin trecutul

ei, prin istorie. Iar carașovenii au dovedit tendința aceasta de a fi croați. Există o dovadă certă a expresiei lingvistice că sînt croați. Există o religie. Dar iată că au fost încercări de a-i introduce în ramura sîrbilor, de a-i introduce în ramura bulgarilor, a românilor ș. a. m. d. Însă trecutul lor, fizionomia lor culturală, îi identifică drept croați. În această carte, acest ilustru profesor cred că a dovedit acest fapt cu prisosință.

Legea, într-adevăr, probabil, ar trebui să dea și acest răspuns sau să încerce o definiție a etniei. Este adevărat că nici Convenția-cadru nu se aventurează atît de departe. Este greu fiindcă, de obicei, se spune că o persoană nu poate fi obligată să-și adopte etnia după anumite trăsături. Ea și-o alege. și asta este cu totul altceva.

Sînt cu totul de acord cu drepturile colective. Drepturile individuale parcă scapă ceva. Scapă lucrul esențial. Dreptul colectivității de a avea un cadru juridic bine clarificat din toate punctele de vedere în ceea ce privește instruirea, viața economică ș. a. m. d. Recent, la Zagreb, a avut loc un seminar internațional cu tema: Drepturile minorităților de a participa la adoptarea de decizii. și aici s-au făcut multe referiri la alegerile în organele locale și centrale. S-a lansat o propunere ca cetățeanul etnic să aibă posibilitatea de a vota pe două liste. Adică pe lista opțiunilor sale politice, unde să-și pună amprenta pe orientarea sa politică, și dreptul de a-și vota propriul reprezentant etnic, fie în Parlament, fie în organele locale. Noi deocamdată în Parlament stăm bine: avem dreptul de a fi reprezentați. Dar în organele locale sîntem privați de acest drept. Etniile mai modeste numeric niciodată nu o să poată să aibă reprezentanți în consiliile județene. și tocmai de aici vin și celelalte discriminări economico-financiare, fiindcă neavînd un reprezentant în consiliul județean, nu are cine să pledeze pentru drepturile acestor comunități. Eu am mai propus ca, pentru alegerile locale, Legea 69 să fie și ea mult mai permisivă, să fie mai îngăduitoare față de etnii. Deci să se asigure cel puțin un reprezentant, din oficiu, așa cum o stipulează legea 68 sau Constituția.

Ultima problemă este problema controlului sau socoteala pe care uniunile minorităților o dau fie propriilor membri, fie statului român. Eu sînt secretar general, am fost și președinte, și am rămas reprezentantul unic al Uniunii Croaților. Să știți că noi avem o contabilitate foarte riguroasă. Departamentul, pînă acuma, ne-a controlat mereu. Prezentăm dări de seamă lunare asupra utilizării fondurilor de care dispunem, pe capitole și subcapitole. Uniunea Croaților a avut trei controale financiare inițiate de guvern. Probabil sînt etnii care nu prea dau socoteală. În ceea ce privește etnia croaților, noi dăm socoteală atît organului propriu, cît și autorităților statului.

Sándor Szilágyi N.: S-a pus aici o problemă legată de asimilarea spontană, respectiv dacă există sau nu într-o asemenea zonă ca Ardealul român sau ungur neaoș, adică „pur-sînge”. Evident că nu, dar aș dori să adaug că problema însăși, pusă în felul acesta, nu are absolut nici un sens. Ca să ilustrez mai bine, vă

mărturisesc că am făcut cu studenții mei din anul întâi, an de an, când ajungeam la studiul lingvisticii, un experiment pe care ulterior ei îl consideră ca fiind o glumă foarte proastă. Îi întreb dacă este cineva prezent în sală care nu s-a născut ungar? De regulă, nu se prezintă nimeni, și atunci eu le spun că înseamnă că eu și aici sînt un minoritar, fiindcă eu nu m-am născut ungar. Eu m-am născut copil. Mai exact m-am născut băiat, aspect care s-a văzut imediat, s-a putut observa, dar ungar nu m-am născut. Ungur am devenit prin educație, prin faptul că m-am născut printre unguri și am fost într-o stare foarte nenorocită, fiindcă eu nu știam nici o limbă din lume și toți ceilalți vorbeau cumva dar eu nu înțelegeam nimic. și pe urmă, cum am ajuns eu să devin ungar? Am fost maghiarizat pur și simplu. Funar nu are dreptate spunînd că o mare parte din ungurii din Transilvania nu sînt unguri din origine ci sînt maghiarizați. N-are dreptate. Nu o parte, toți sînt maghiarizați. Mai mult, nu există român în țara asta care să nu fi fost românizat, de fapt, care să se fi născut român gata făcut cu limba română, cu conștiința națională românească cu tot. Asta nu depinde absolut deloc de cine i-au fost strămoșii. De multe ori, chiar la sesiuni științifice, de pildă, se fac referiri la niște procente. Că aceia, care sînt 50% români și 25% germani și 25% unguri, fiindcă după părinți... Asta nu are absolut nimic de-a face cu identitatea. Un individ, de pildă, dacă a avut un bunic neamț și o bunică ungueroaică, iar pe de altă parte dincolo a avut bunici români, el poate să fie 100% român sau 100% neamț sau 100% ungar, în funcție de alegerea sa și de conștiința sa —, fiindcă asta depinde numai de ce crede el despre treaba asta și cu ce se identifică, iar acest procentaj nu are absolut nici o relevanță. Am vrut să spun asta ca să nu intrăm iarăși în discuții că oare cine i-au fost strămoșii și atunci oare el ce este? El este ce se știe el că este, și toți, fără excepție, dacă sîntem unguri sau români, sîntem fiindcă la vremea respectivă am fost maghiarizați sau românizați. și faptul că sîntem unguri sau români am aflat mult mai tîrziu, cînd deja știam să vorbim limba noastră maternă. Pe urmă alții ne-au explicat ce sîntem noi și noi ne-am identificat evident cu asta. Am spus aceste lucruri ca să vedem puțin mai clar că asta nu este ceva ce se moștenește genetic. Este o chestiune de conștiință.

În legătură cu diferitele variante de proiecte de legi ale minorităților, aspect asupra căruia am fost provocat de dl. Szokoly să mă pronunț, vreau, de fapt, să spun că eu am început să mă ocup mai serios în '93, atunci cînd am primit varianta proiectului propus și acceptat de UDMR, ca să fac un fel de referat cu observații, să-l mai îmbunătățim. și am început să-l citesc atunci cu atenție, știind că am o sarcină serioasă, iar la un moment dat mi s-a părut foarte bizar că niște lucruri foarte firești acolo apar ca niște drepturi specifice pentru minorități. De exemplu, faptul că minoritățile au dreptul să-și folosească limba maternă! și atunci eu m-am întrebat: cum, dar majoritatea n-are acest drept? Iar dacă-l are, atunci de ce spunem noi că minoritatea are acest drept, cînd am putea să spunem că „toți cetățenii au dreptul să-și folosească limba maternă” și imediat s-ar vedea că aici nu e vorba de privilegii, nici de excepții. Este vorba, pur și simplu, de principiul asupra căruia

s-a căzut de acord între toate partidele, stipulat de acel articol din Constituție potrivit căruia „toți cetățenii sînt egali”. și atunci eu m-am gîndit mai bine și am zis: dacă noi am declarat că nu sîntem de acord cu acea accepție a statului-național — acum noțiunea de stat-național are mai multe înțelesuri și are darul de-a nu se ști niciodată în ce sens o folosești și prin urmare se pot crea mari confuzii —, în care se consideră că baza națiunii este formată de populația majoritară, este pentru că, în acest caz, înseamnă că statul, de fapt, îi aparține acestui popor, iar minoritățile stau în teritoriul unei alte națiuni ca niște chiriași, care oricum nu sînt proprietari în egală măsură. Adică, eu mă refer la statul-național hegemonic. Noi dacă am zis că nu sîntem de acord cu statul-național hegemonic, atunci noi nu că nu trebuie, ci nu avem voie să facem noi înșine o lege a minorităților, fiindcă aceasta nu este altceva decît legitimarea statului-național hegemonic, în sensul că noi introducem toate acele drepturi în legile minorităților despre care noi acceptăm în principiu că pentru majoritate nu trebuie să le asigurăm prin lege fiindcă, ei fiind baza națiunii, pe baza acestei legi aceste drepturi lor li se cuvin așa, din mila lui Dumnezeu, adică de la origini și fără nici o reglementare. și atunci m-am întrebat: cum ar arăta o lege care să nu mai fie o lege a minorităților și am făcut un proiect de lege, care nu este altceva decît explicitarea în detaliu a principiului constituțional, că „toți cetățenii sînt egali”. Dacă toți cetățenii sînt egali, hai să vedem ce înseamnă asta practic, fiindcă proiectul cuprinde și descrierea a ceea ce trebuie să se facă în anumite situații, fiindcă legea nu trebuie să fie o declarație de principii, pentru că atunci nu mai este bună de nimic. Trebuie să se spună exact, în situația cutare, ce trebuie să facă oamenii. și dintre cele 150 de articole, numai 5 sînt acelea care se referă în mod special la minorități, care sînt prevederi de protecție a minorităților, dar în rest se vorbește de comunități etnice și de comunități lingvistice, separat. Fiindcă acestea două nu înseamnă același lucru. Prin urmare, toate drepturile lingvistice sînt formulate cu referire la comunitățile lingvistice. Dacă e vorba de învățămîntul în limba maternă, asta se referă la comunitățile lingvistice și nu la comunitățile etnice, fiindcă învățămîntul în limba maghiară trebuie să-i cuprindă pe toți cei care au limba maternă limba maghiară. Majoritatea dintre ei sînt unguri, alții sînt armeni, alții sînt romi, dar toți formează aceeași comunitate lingvistică. Problemele legate de identitatea culturală sînt formulate cu referire la comunitățile etnice, fiindcă de ele aparțin. și care este concluzia? Că, în sfîrșit, această lege nu face diferență între minoritate și majoritate — acolo apare și noțiunea de majoritate-minoritate, și pe plan național și pe plan local, — dar drepturile cele mai importante sînt formulate cu referire la comunitățile lingvistice și comunitățile etnice, iar una dintre aceste comunități este comunitatea majoritară, dar aceleași articole care asigură folosirea limbii materne, să zicem pentru minoritari, aceleași articole garantează acest drept și pentru majoritari. Nu este nici o diferență în acest sens. și prin urmare, ar putea să aibă și românii o limbă maternă. Asta se pare că sună

ciudad, dar, dacă veți citi cu atenție legea învățămîntului, de acolo veți putea deduce că doar minoritarii au limbă maternă, românii n-au nici o limbă maternă. O confuzie foarte generală este că în școlile cu limbi minoritare copiii mai au o disciplină în plus, și anume, limba maternă. Pardon. Nu limba maternă este disciplina în plus. Limba română este disciplina în plus, fiindcă toți fac limba maternă, românii fac româna, maghiarii fac maghiara, și în plus copiii minoritari mai au o disciplină în plus care este limba română. Pe urmă vine propunerea binevoitoare, care s-a și formulat uneori: săracii sînt așa de supraîncărați, să renunțe la disciplina aceea care este în plus, adică la limba maternă... Această privire instalează un mod de percepție eronat și eu am încercat acel proiect de lege — care nu se numește Legea minorităților, evident, ci „Lege privind drepturile legate de identitatea lingvistică și etnică...” (și se referă, deopotrivă, la români, la unguri și la toți) și titlul mai continuă: „...și modul de coexistență echitabilă între diferitele comunități”, fiindcă asta este ceea ce trebuie reglementat. Evident, se bazează mai mult pe drepturile individuale, dar se poate vedea că, dacă duci pînă la capăt ideea egalității în drepturi, de acolo rezultă și unele drepturi colective, care nu sînt numite „drepturi colective”. Bănuiesc că UDMR-ului nu i-a plăcut acest proiect, fiindcă nu apare cuvîntul autonomie și politicienii sînt foarte legați de anumite cuvinte. De multe ori ei luptă nu pentru schimbarea unei realități, ci pentru a face ca un cuvînt să fie acceptat. Eu nu am avut nevoie de cuvîntul autonomie, fiindcă proiectul descrie cum anume funcționează autonomia respectivă și atunci era de prisos să îl folosesc. Nici sintagma „drepturi colective” nu apare acolo, dar este descris cum funcționează aceste drepturi colective. Folosim adesea expresia „drepturi colective”, dar nu cred că a fost bine că am introdus-o în discursul politic. Pentru că, ori de cîte ori apare în discurs expresia „drepturi colective”, se poate ști cu siguranță că cei care sînt împotriva imediat deturneză discuția pe un plan teoretic. Cine anume sînt subiecții acestor drepturi, dacă există, dacă nu există? În fond, drepturi colective, chiar dacă nu au fost numite astfel, există de cînd există democrația, fiindcă democrația fără drepturi colective este imposibilă. Vă dați seama că eu nu am dreptul să aleg președintele României. Nici dumneavoastră de unul singur. Asta nu este un drept individual. Dar noi toți împreună — și este foarte bine definit cine anume face parte din acest „noi toți” — avem dreptul să alegem președintele statului. Chit că este un drept colectiv, noi individual avem dreptul să participăm la vot, dar nu să alegem președintele. și fiindcă veni vorba, și dacă tot a amintit Gabriel Andreescu de predarea istoriei și a geografiei, acesta trebuie să fie un drept colectiv în sensul că nu acei parlamentari care n-au nici copii și nici nepoți unguri să decidă în ce limbă să învețe copiii maghiari geografia la școală. Hai să-i întrebăm pe aceia care au asemenea copii. Este problema lor, pur și simplu. Nu interesează pe altcineva. E vorba de copiii lor, să decidă ei în ce limbă vor ei ca acești copii ai lor să învețe.

Elek Szokoly: Eu din asta pot trage concluzia că este bine să-i ascultăm pe lingviști. Nu știu de ce naiba legile sînt date pe mîna juriștilor...

Sándor Szilágyi N.: Nu știu dacă este chiar așa de întîmplător. Eu sînt lingvist. În socio-lingvistică este un foarte mare capitol care se referă la drepturile lingvistice și eu dacă m-am apucat să fac un proiect de lege, am făcut asta în cunoștință de cauză, în sensul că citisem înainte o groază de bibliografie pe drepturile lingvistice și, prin urmare, nu era ceva departe de meseria mea.

Vasile Burtea: Vreau să spun că sînt pînă la identificare totală de acord cu dl. Szilágyi în ceea ce privește legea minorităților. Eu zic că așa trebuie puse problemele, dacă se vor pune, și dacă momentul va fi propice adoptării unei asemenea legi, dar în același timp, cel puțin în momentul actual, eu zic că o lege a minorităților nu este binevenită. și nu este binevenită pentru că s-a creat o obișnuință. Atunci cînd se elaborează o lege și nu funcționează, ne grăbim să emitem o altă lege. Nu știu, romii au luat de la majoritari, ori majoritarii de la romi, dar cînd o organizație nu funcționează mai facem o altă organizație. Eu cred că ar trebui să ne concentrăm eforturile să facem să funcționeze legile care sînt, să creăm obișnuința de a respecta odată legile pe care le avem. Dacă vrem democrație, democrația nu poate să funcționeze decît pe baza respectării de către toată lumea a legilor. Or, ca noi să ținem doar legi de vitrină mi se pare o cheltuială prea mare pe care sărăcia noastră nu trebuie să și-o permită.

Pe de altă parte, o lege a minorităților, în acest moment, ar complica foarte mult lucrurile. Repet, în cursul pe care-l țin la Universitatea București, ideea de minoritate și de discriminare mi se par a fi concepte extrem de dificil de definit. Din acest punct de vedere, o lege a minorităților trebuie să-și propună și acest obiectiv.

Pe de altă parte, eu cred că este necesar să ne concentrăm atenția pe Ordonanța Guvernului 137 privind discriminarea. Dacă acest lucru îl facem să funcționeze din start, este un bun cîștigat. Cred că cel mai mare cîștig la ora actuală, în acești zece ani de care vorbim, este apariția acestei legi: recunoașterea oficială a existenței discriminării de către Guvernul țării noastre. Este un moment pe cît de necesar pe atît de important. A recunoaște nu înseamnă și a rezolva discriminarea. Dar ca să rezolvăm discriminarea — ne spunea dl. profesor Philippi — ea trebuie sancționată. Dar ca să o sancționăm, trebuie să o demonstrăm. Eu nu cred că există un lucru mai dificil, chiar și pentru instanțe care au mai făcut așa ceva, chiar și pentru societăți dispuse să sancționeze discriminarea, decît să demonstreze discriminarea.

și acum eu aș vrea să vă fac o mărturisire pe care, poate, n-ar trebui să o fac. Dar sîntem între prieteni, profit și de lipsa presei ca să vă spun că, înainte de campania electorală pentru Parlament, am fost contactat de trei persoane de rang foarte înalt din PDSR, care văzînd că nu percutez la tot felul de invitații, m-au chemat la o întrevvedere. Cu unul dintre ei lucrasem deja, ne cunoașteam și, pînă atunci, eram „Vasile” sau „Mai lasă, mă, prostiile!”; dintr-o dată m-a luat cu „dom’

Profesor”. Ar fi fost o chestie de bun simț să leșin, dar nu aveam săruri să-mi revin și am lăsat-o așa. „Dom’le Profesor, noi cunoaștem activitatea dumnevoastră în domeniul minorităților. Sînteți cunoscut în afară. Lucrați la Avocatul Poporului, ați fost la Guvern la Departamentul pentru Minorități” ș. a. m. d., „uitați, acest Guvern n-o să mai aibă timp să dea curs legii discriminării, dar noi vrem să constituim acest Consiliu Național și ne-am gîndit să-l coordonați dumnevoastră sau cineva din organizația dvs.”... și le-am spus, cu toată sinceritatea cu care v-o spun și dvs., că efectiv m-am simțit onorat de propunere, dar nu atît de încîntat încît s-o accept orbește. și am pus două condiții. Una de ordin logistic: să am o clădire corespunzătoare scopului, căci nu vreau să stau așa cum am stat la Avocatul Poporului prin bufetul Senatului, unde se trăia bine dar numai atît, și al doilea lucru, care-i esențial, este că aș vrea să prindeți într-un proces verbal al PDSR-ului, să existe, că dvs., într-un termen rezonabil, veți accepta o schimbare de procedură în instanță. Au zis: cum adică, ce fel de schimbare de procedură? Le-am spus: eu așa, din cît am citit pe tema discriminării, știu că este un lucru draconic să demonstrez că cineva a fost discriminat. Englezii greu reușesc. Elvețienii au o mulțime de organizații care se străduiesc să facă lucrul acesta. De aceea, vreau să vă spun că sancționarea, mai ales la noi, unde totul se acoperă, va fi imposibilă, iar Consiliul o să fie doar un organism de vitrină. Eu vreau să se accepte o schimbare de procedură în Codul de procedură penală. În ce sens? În sensul că nu cel care reclamă că a fost discriminat trebuie să demonstreze că a fost discriminat, ci cel care este acuzat că a discriminat trebuie să demonstreze că nu a discriminat. Eu am preluat această idee de la colegii maghiari, care atunci cînd au dat legea minorităților au făcut acest lucru pentru că realmente vroiau să scape de discriminare. Au recunoscut-o ca și noi — noi mai tîrziu, dar e bine că am făcut-o pînă la urmă — că asta nu este suficient.

O altă problemă este cea a finanțării minorităților. În legea bugetului așa se prevede: finanțarea minorităților, și nu a organizațiilor minorităților naționale, dar ea se face prin intermediul uniunilor, fapt care produce disfuncționalități și mai ales nemulțumiri. Nu numai la romi, care sînt foarte dispersați, sau la italieni sau la bulgari, dar chiar și la cei care sînt sub aceeași umbrelă, în aceeași organizație, se produc nemulțumiri. Una dintre neînțelegerile dintre mine și dl. Tokay a fost pe această temă a finanțării minorităților. Am zis domnului Ministru: este mult mai benefic și pentru minorități, dar și pentru contribuabilul care știe cum s-au cheltuit banii lui, dacă această finanțare stabilește cît pentru fiecare minoritate, iar transferarea efectivă a fondurilor se face către organizația reprezentativă pentru ceea ce îi trebuie: logistica întreținerii și funcționării sediului și ce mai are, iar pentru restul acțiunilor, finanțarea să se facă pe bază de proiecte. Proiecte care să fie evaluate de o echipă neutră și în funcție de o serie de necesități ale fiecărei etnii și de politica guvernului în privința minorităților.

Miklós Bakk: Aș vrea să fac o confesiune publică dlui. Szilágyi, referitor la acel episod pe care l-a menționat privind varianta legii elaborată de el și varianta UDMR. Fiind și eu în momentul respectiv în comisia care trebuia să elaboreze și să decidă asupra proiectului legii minorităților pe care Uniunea dorea să-l înainteze către Parlamentul României, am sprijinit varianta UDMR-ului, care a și fost înaintată și n-am fost de acord cu varianta dlui. Szilágyi. Din păcate, n-am avut niciodată posibilitatea să-mi prezint motivele, deci dați-mi voie să profit de ocazie. Când am citit acel proiect, imediat am văzut că este conceptual un proiect foarte radical, în același timp foarte bine gândit. Pe de altă parte, făcând un studiu explorativ al domeniului și citind câteva legi de acest gen, începând de la mijlocul secolului trecut, mi-am dat seama că toate legile care au fost adoptate prin Parlament și au fost puse în practică, merg pe alte două sau trei modele tipice. De aici am dedus că există o logică a politicului care, din păcate, nu permite ca tipologic altele să fie legile privind minoritățile naționale. Deci, logica politicului nu permite ca un proiect așa de radical să fie adoptat. Acesta a fost motivul pentru care eu nu am sprijinit varianta dlui. Szilágyi N. Sándor.

Ce am mai dedus? Ce paliere de reprezentare a problematicii are o lege a minorităților? Două dintre aceste paliere s-au amintit aici. Unul este acela al drepturilor individuale, celălalt, al drepturilor colective. Mai există un palier care, deși s-ar putea include în drepturile colective, totuși eu l-aș menționa separat. Acesta este cel al teritoriilor cu statut special. De ce? Pentru că — și iarăși revin la o logică inerentă a politicului și chiar a funcționării civilizației occidentale —, majoritatea modelelor reușite în Europa și în lume merg către o logică teritorială. Deci, eu am crezut în acel moment, și cred și acum, că în final, cel puțin în ceea ce privește minoritatea maghiară, într-un viitor mai îndepărtat, trebuie să se găsească o soluție logică care să țină și de acest palier al teritorialității.

Gabriel Andreescu: În legătură cu problema ordonanței privind eliminarea tuturor formelor de discriminare, domnul Burtea a spus următorul lucru: e probabil textul cel mai important după '90 în privința aceasta și, exceptând toată situația creată de Legea 84/1995, care într-un fel e de altă natură, acesta este cel mai important eveniment legislativ în domeniu. Problema ridicată de dînsul ar fi următoarea: putem să demonstrăm discriminarea știind că este atât de greu? În context românesc însă trebuie să avem în vedere că discriminarea nu este atât de sofisticată cum este în Franța, Germania, Anglia, unde sînt deja procese de discriminare, ci este foarte primitivă și brutală, ca atunci când dai un anunț: „nu primim romi aici”. Proba este indubitabilă. Nu mai ai de-a face cu o problemă de asigurare a probelor. Iată de ce, în context românesc, funcționarea ordonanței, așa cum este, oricum ar avea un impact imediat. Ceea ce ridicați dvs. este un lucru care a apărut la început în problema asigurării egalității dintre bărbați și femei: este vorba de schimbarea sarcinii probelor. și un lucru foarte important e prezența

acestei solicitări a directivei Comisiei Europene privind utilizarea schimbării sarcinii probelor. Adică cel care este acuzat să demonstreze că nu a discriminat. Iar metoda este deja generalizată. În Franța s-a adoptat, în Anglia, de asemenea, este o întregă revigorare a acestui instrument. Nu apare această tehnică în ordonanța adoptată în România. Pe de altă parte, sînt de acord cu dvs. că este un mecanism atît de important încît trebuie luat în vedere. Știm că ordonanța respectivă trebuie să treacă prin Parlament. La ora actuală, există o analiză, un aviz consultativ al Consiliului Legislativ privind ordonanța, care e foarte negativ. Nu numai că face observații, care trebuie făcute, dar este în mod evident agresiv împotriva ordonanței. Discuțiile pe care le-am avut împreună cu cei implicați în elaborarea ordonanței, care într-un fel aveau, și cred că vor avea în continuare contacte directe cu Uniunea Europeană și cu Guvernul României, au fost cu scopul de a gîndi o strategie în așa fel încît verdictul Consiliului Legislativ să fie folosit după principiul trestiei, adică nu te lupți împotriva Consiliului, ci îl preiei ca să motivezi o schimbare în timpul dezbaterii parlamentare, dar o schimbare care să fie în sensul dorit. și în acel moment e nevoie să ai un set bine elaborat de amendamente, între aceste amendamente găsindu-se și sarcina schimbării probei. Mai există un element important pentru ordonanță. Distincția între discriminarea directă și indirectă. Cred că ea este de asemenea importantă și trebuie să treacă între aceste amendamente.

A doua chestiune pe care aș ridica-o este chestiunea acestei legi a minorităților naționale, via proiectul dlui. Szilágyi. Eu cred, spre deosebire de dl. Burtea, că e nevoie de o astfel de lege. Aveți foarte mare dreptate. Nu e problemă numai să adopți o lege. Trebuie să o aplici. Dar acestea sînt două mecanisme complementare, care nu se opun unul altuia. Adopți o lege care-ți rafinează politicile față de domeniu și, în același timp, te ocupi de respectarea ei, de funcționarea statului de drept, ca urmare. Cred că pasul legislativ următor, care ar trebui să fie în fruntea agendei noastre pe 2001, este legea administrației locale. După acest moment însă, cred că promovarea în continuare a sistemului național de protecție a minorităților naționale trebuie să se concentreze pe o astfel de lege a minorităților naționale. Cum vom putea să promovăm o astfel de lege și, mai ales, cum va arăta o astfel de lege? Am citit proiectul dlui. Szilágyi, care este foarte interesant, și e logic ca dintr-o construcție conceptuală clasică, decurgînd dintr-un principiu fundamental, care este principiul egalității, să se extragă, pe linie de consecință, mulțimea de drepturi și de libertăți prin care se protejează minoritățile naționale. Din punctul meu de vedere însă, o astfel de construcție foarte tentantă, nu este în stare să acopere problematica minorităților naționale și, cum spuneam, a diversității comunităților etno-culturale din România pentru că, de fapt, tu ai aici de pus în comun principii diferite și uneori complementare. Principii care se strivesc undeva la margine și situații în care trebuie să optezi într-o formă sau alta. E foarte important să gîndim

o astfel de lege, ca o lege de rezolvare a unor probleme și, alături de problema egalității pe care ați ales-o ca fundamentală, mai sînt și altele, cum este chiar protecția identității, afirmarea identității. Această afirmare a identității este poate unul dintre lucrurile cele mai delicate pentru că, pe de o parte, la nivelul statului modern, noi trebuie să îl decolorăm de caracterul etno-cultural, ai nevoie acolo tocmai să promovezi un principiu al patriotismului constituțional, al funcționării după o logică politică, dar, pe de altă parte, să prezervi identitatea etno-culturală în acele grupuri sociale în care ea are sens și e plină de substanță. Tocmai pentru că avem aceste mecanisme complementare e atât de important ca cei care stau la o astfel de masă și discută între ei să fie responsabili față de orice detaliu al acestei probleme complicate pe care trebuie s-o tratăm. Spre exemplu: este un principiu care s-a repetat în ultimii ani și este foarte bine să nu-l uităm, faptul că naționalismul majorității nu este același lucru cu naționalismul minorității, pentru că, dacă unul este asimilaționist, celălalt poate fi efectiv un element de protecție a identității, și deci pozitiv. Avem în sistemul internațional al drepturilor minorităților o regulă care spune foarte limpede că interesul statelor pentru identitate are o dimensiune pozitivă. Echilibrul acesta se poate strica însă foarte ușor și sînt curios și oarecum temător cum se va păstra acest echilibru, de exemplu, în legătură cu statutul maghiarilor din străinătate. Proiectul de lege maghiar în privința aceasta este unul din exemplele cele mai răspicute din Europa, care arată că statul maghiar gîndește în sens etno-național și nu în sensul statului modern. Pentru că, desigur, un astfel de statut cu totul special în raporturile sale cu statul maghiar pe care-l asigură comunităților din afară, înseamnă că statul maghiar nu e preocupat, totuși, să zicem, de soarta croaților din Ungaria care au frați croați în afara granițelor, ci numai de maghiari. Este o gîndire etno-naționalistă indiscutabilă și probabil că, în timp, promovarea drepturilor minorităților naționale, pe care a realizat-o în primii ani după '90 Ungaria în afara granițelor, va intra în conflict cu propria ei logică, afirmată prin exemplul pe care l-am dat. Ei bine, dacă pînă la un punct este extrem de pozitiv să sprijini conaționali din afară, pentru că aduc servicii individului și grupului de indivizi din afară, astfel de măsuri în afara granițelor pot duce realmente la clivaje foarte serioase. Eu sînt convins că un guvern român naționalist va profita de acest sentiment de discriminare pe care cetățeanul român îl simte atunci cînd maghiarul de lîngă el poate să ajungă în Ungaria și, probabil, ca urmare, în Uniunea Europeană, pe cînd el ca român nu poate să facă acest lucru. Într-un fel, eu am vrut să ajung la acest exemplu pentru că mi se pare că este un caz interesant din punct de vedere teoretic și cu mari implicații practice.

Revin la tema noastră. Atunci cînd facem un proiect de lege privind minoritățile naționale, trebuie să avem în vedere o mulțime de astfel de probleme dificile, de cazuri concrete, iar răspunsul pe care-l dăm pe hîrtie, și după aceea în practică, trebuie să fie gîndit ca un răspuns la astfel de probleme și nu ca expresie a unui

număr de gândiri conceptuale corecte. Conceptele sînt absolut necesare, dar ele trebuiesc să fie hrănite de problemele practice.

Sándor Szilágyi N.: Atunci cînd colegii mei din UDMR au citit — sau cel puțin cei care au citit — proiectul, unii au zis: este foarte interesant, dar este pentru secolul XXI. Am zis atunci că trebuie să ne grăbim, căci secolul XXI bate la ușă. Asta se leagă bine, de altfel, de ceea ce a spus Bak Miklós și anume că, după ce a studiat modelele oferite de secolul trecut, dar și de secolul nostru (XX, n.red.), varianta adoptată de UDMR se potrivea mai bine cu acele modele, dar, dacă aici e vorba de o schimbare de paradigmă, adică de schimbarea radicală a percepției problemei, atunci acest proiect a fost considerat drept ceva demn de secolul XXI. Fiind numai de secolul XXI și avînd în vedere condițiile în care acest lucru ar trebui pornit, eu am zis că, deocamdată, ar fi un pas foarte important dacă am putea să rezolvăm și să traducem în viață ceea ce decurge din principiul egalității în drepturi. Adică, măcar principiul acesta al egalității în drepturi să fie aplicat; evident, comunitățile mai au și alte nevoi, trebuie să fie protejate, așa cum a spus Gabriel Andreescu, dar ideea lui Gabriel Andreescu este de secolul XXII. Sînt de părere că realizarea egalității și în practică, nu doar în teorie, ar putea fi un punct de pornire bun, fiindcă asta, oricum, chiar și în condițiile actuale, ar putea fi făcut mai ușor acceptabil, din moment ce toată lumea este de acord cu ideea că toți trebuie să aibă aceleași drepturi; măsuri de discriminare pozitivă — nu-mi place expresia, dar o folosesc spre a se înțelege mai bine — nu știu dacă în momentul actual societatea este pregătită să accepte și de aceea eu am mers pe linia realizării egalității reale, dar mergînd pînă la ultima sa consecință, pînă la descompunerea acestei idei globale. și, pentru că există multe comunități cu situații foarte specifice, am încercat să fac în așa fel încît proiectul să fie foarte flexibil și multe lucruri să depindă de opțiunea comunității respective.

Elek Szokoly: Mărturisesc că, în ciuda aprecierii pragmatismului lucid al dlui Gabriel Andreescu, în ceea ce privește o lege a minorităților viabilă și funcționabilă pentru România actuală, înclin spre un proiect conceput în spiritul secolului XXI, care merge pe linia schimbării de paradigmă, inevitabilă pentru conectarea noastră la contemporaneitate. Cred că legile au oricum o anumită specificitate conservatoare prin faptul că reflectă mentalitățile trecute ale unei societăți, deja în momentul apariției lor fiind, într-un fel, „anacronice”. Ceea ce trebuie să constat cu o oarecare mirare este că, deși toată lumea vorbește despre o Europă viitoare, unită, federalizată, esențial diferită de cea a epocii războielor interstatale, din întreaga dezbateră politologică central-est-europeană răzbate un anumit aer stătut de secol XIX. Chiar și atunci cînd sînt abordate subiecte considerate nonconformiste, sistemul teoretic în care sînt interpretate este cel clasic, pre-modern, cel al națiunilor și statelor naționale imaginate în cu totul alt context istoric. Este ca și cum am dori să rezolvăm problema zborurilor cosmice pe baza

mecanicii newtoniene. Cred că e timpul să trecem și în acest domeniu la mecanica relativistă.

În același context încerc să citesc și contradicția antagonică dintre ideea „patriotismului constituțional”, sugerat de dl Andreescu, o idee dragă oricărui majoritar liberal, și dimensiunea etno-culturală a identității care este imposibil de armonizat cu caracterul etno-național al unui stat, chiar dacă se declară „patriotic-constituțional”. Acest „patriotism constituțional” seamănă, cred, destul de bine, cu acele scene din Cîntarea României (din perioada ceaușismului incipient) în care minoritățile patriotic-constituționale dansau îmbrăcate în porturile lor naționale pe melodii populare... românească. Cred că este inutil să recurgem la teorii sofisticate pentru a salva o formă de stat și un patriotism adiacent, oricum istoricește perisabile, întorcîndu-ne capul în altă parte în timp ce istoria Europei trece pe lângă noi. Or, în acest sens, proiectul dlui Szilagyi, oricît ar fi de „nepractic” în sensul mentalităților secolelor trecute, ar putea deveni tocmai sămînța din care să răsără mentalitatea pragmatică a secolului actual. Cîștigul dezbaterilor de acest fel ar putea fi tocmai acesta. □